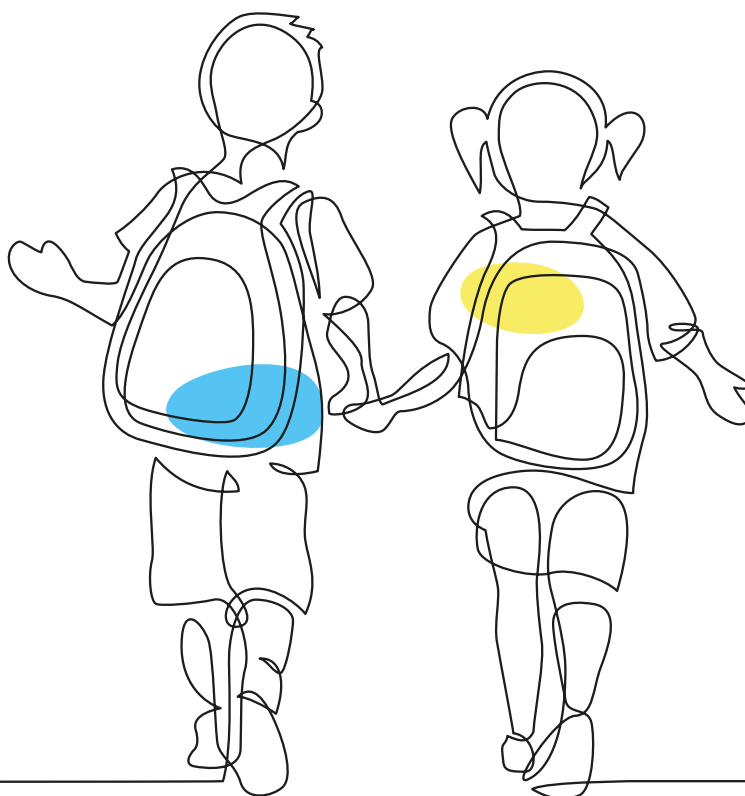

Освіта

ромських дітей в Україні
під час війни

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
ЗА ПІДСУМКАМИ
СОЦІОЛОГІЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ

ЛИСТОПАД
2022
-
СІЧЕНЬ
2023

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ	7
ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ	9
КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ	18
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ З ОСВІТОЮ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ: АНАЛІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ	22
1.1. ОСВІТА РОМСЬКИХ ДІТЕЙ У ПОПЕРЕДНІ РОКИ: ФАКТОРИ ВРАЗЛИВОСТІ	22
1.2. ФАКТОР ПАНДЕМІЇ - ПОСИЛЕННЯ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ	30
1.3. ВІЙНА І ПОДАЛЬШІ РИЗИКИ НЕВІДНОВНИХ ОСВІТНІХ ВИТРАТ	32
РОЗДІЛ II. ПОРТРЕТ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ВЧИТЕЛІВ	39
2.1. РОЗМІР І СТАТЕВОВІКОВА СТРУКТУРА РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ	39
2.2. ДОСВІД ЗМІНИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДО І ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ ТА ПЛАНИ НА НАЙБЛИЖЧІ ДЕКІЛЬКА МІСЯЦІВ	41
2.3. МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ, ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ ТА МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ	45
2.4. МОВА СПІЛКУВАННЯ У РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВАХ	48
2.5. РІВЕНЬ ОСВІТИ ТА ОСНОВНИЙ РІД ЗАНЯТЬ ДОРΟΣЛИХ ЧЛЕНІВ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ	49

ЗМІСТ

2.6.	НАЙБІЛЬШ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ	52
2.7.	ПОРТРЕТ ОПИТАНИХ УЧИТЕЛІВ І ЇХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	53
	РОЗДІЛ III. ДОСВІД НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ У ШКОЛІ	54
3.1.	ЧАСТКА ДІТЕЙ-РОМІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ШКОЛІ	54
3.2.	ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ-РОМІВ І ПОТРЕБА В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ	57
3.3.	РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	58
3.4.	РІВЕНЬ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	59
3.5.	МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ І ПОЗИЦІЯ БАТЬКІВ	64
3.6.	ЧАСТОТА ВІДВІДУВАННЯ ШКІЛЬНИХ УРОКІВ	67
3.7.	ОЦІНКА ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	69
3.8.	ПОТРЕБИ ДІТЕЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ	71
3.9.	ВИПАДКИ БУЛІНГУ У ШКОЛІ	73
3.10.	ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	75
3.11.	СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ З ОДНОЛІТКАМИ	76
3.12.	АТМОСФЕРА В КЛАСАХ, ДЕ Є ДІТИ-РОМИ, ТА КОНФЛІКТИ	78
3.13.	ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ-РОМІВ	79
3.14.	СПРИЙНЯТТЯ ВЧИТЕЛЯМИ ДІТЕЙ-РОМІВ	81
3.15.	РОМИ-ВПО	82
	РОЗДІЛ IV. ЦІННІСНИЙ ВЕКТОР	83

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ, ВИКОРИСТАНИХ У ЗВІТІ

ГІ – глибинне інтерв'ю з ключовим інформантом.

ВПО – внутрішньо-переміщені особи

ООП – особливі освітні потреби

МОН – Міністерство Освіти і Науки України

РГО – «ромська громадська організація», громадська організація, яка опікується правами ромської етнічної спільноти і очолюється представником/ками ромської громади.

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України 24-го лютого 2022 року повністю змінило соціально-економічну ситуацію в країні: тимчасове припинення роботи органів державної влади і бюджетних установ майже у всіх регіонах України на початку вторгнення; хвилі вимушеної міграції всередині України і за кордон; втрата роботи і доходів, а також згорання ринків праці; безпрецедентні безпекові ризики, пов'язані із веденням бойових дій, повітряними атаками на громадські та інфраструктурні об'єкти тощо – фактично підкорили собі життя цивільного населення, яке повністю підлаштовується під наявні умови.

Мабуть, немає жодної людини в Україні і жодної суспільної сфери, якої б так чи інакше не торкнулась війна. Війна зробила і продовжує робити всіх без винятку жителів України вразливими перед лицем щоденної небезпеки. Годі й говорити про верстви і групи населення, які і до війни перебували у вразливому становищі. Ромська національна меншина і, зокрема, багатодітні ромські родини належать якраз до таких.

Тож наймовірно важливо, щоб навіть під час військових дій питання

дотримання прав вразливих груп і меншин лунало і не губилося в порядку денному боротьби за існування населення України. Ми щиро сподіваємось, що результати даного дослідження допоможуть голосу ромської національної меншини не загубитися у вирі поточних викликів війни.

Дане дослідження, очевидно, також проводилося в умовах війни, і всі його учасники так чи інакше були змушені чи не щодня долати перепони – відсутність світла, доступу до мережі інтернет, вимушене переміщення респондентів і ускладненість доступу до них з боку дослідників.

Попередні плани команди всебічно вивчити ситуацію із доступом ромських дітей до освіти у Закарпатській, Львівській, Черкаській, Одеській, Сумській, Харківській, Запорізькій і Донецькій областях корегувалися під час реалізації проекту в режимі реального часу. Втім, дослідницька команда зробила все можливе для того, щоб реалізувати це опитування максимально якісно і з дотриманням стандартів соціологічних досліджень, щоб результати мали практичну користь для всіх зацікавлених сторін, були надійними та обґрунтованими.

Це дослідження не відбулося б, якби не ініціатива та підтримка з боку Мережі Ранняго Розвитку Ромських Дітей (REYN-Україна), яку координує Закарпатський Благодійний фонд «Благо» (м. Ужгород), та Ромської програми Міжнародного Фонду «Відродження», які попри об'єктивні обмеження, пов'язані із війною, продовжують свою діяльність у сфері захисту прав людини і, зокрема, ромської національної спільноти, безпосередніми ініціаторами дослідження виступили:

Елеонора Кулчар – голова Закарпатського Обласного Благодійного Фонду «Благо» (м. Ужгород), національна координаторка мережі REYN-Україна.

Пономарьов Сергій – директор Ромської програми Міжнародного фонду «Відродження».

Ми також вдячні кожному і кожній експертці, партнерами з неурядових організацій, які допомагали у проведенні даного дослідження на всіх етапах, виступали респондентами, ключовими інформантами і консультантами.

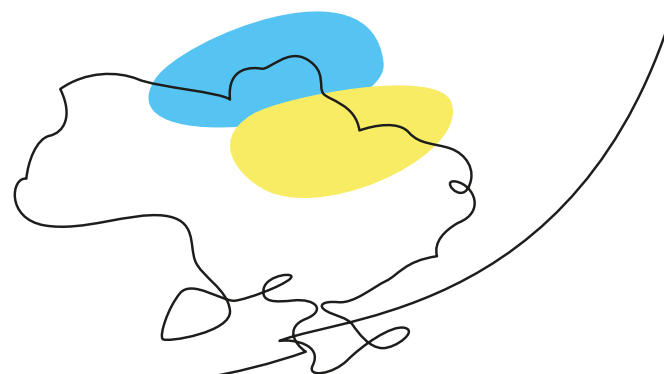
Окремої подяки заслуговують експерти – регіональні представники мережі REYN-Україна, які навіть у цей складний час не припиняють своєї роботи і докладають зусиль до зменшення ризиків утиску і дискримінації ромського населення під час військових дій.

Авторський колектив та організатори дослідження – дослідницька агенція Vox Populi.

Ольга Жмурко – авторка аналітичного звіту.

Наталія Лиштва – координаторка збору даних в межах якісного компоненту дослідження

Катерина Скрипка – координаторка збору даних в межах кількісного компоненту дослідження Катерина Міняйло – фахівчиня із технічного супроводу кількісного опитування та обробки даних.

МЕТОДОЛОГІЯ ОПИТУВАННЯ

Дослідження доступу ромських дітей до освіти під час війни реалізовано дослідницькою компанією Vox Populi Agency на замовлення Міжнародного Фонду «Відродження» і Закарпатського обласного благодійного фонду «Благо» (м. Ужгород) у період з жовтня по грудень 2022 року.

Метою проведення дослідження було вивчення становища ромських домогосподарств, які мають дітей шкільного віку, в частині можливостей ромських дітей отримувати шкільну освіту під час повномасштабного вторгнення російських військ на територію України задля подальшого планування роботи громадських організацій та, зокрема, експертної спільноти REYN-Україна¹.

Проведення дослідження включало в себе комплексну методологію:

1. Аналіз відкритих джерел – даних звітів моніторингу доступу ромських дітей до освіти у 2020 і 2021 роках, відкриті дані органів державної влади щодо ситуації із доступом до освіти, результати інших соціологічних досліджень та звітів правозахисних українських та міжнародних РГО;

2. Проведення глибинних інтерв'ю за напівструктурованим опитувальником з експертами мережі REYN-Україна (всього було проведено 8 таких інтерв'ю) та з фахівцями у сфері освіти (7 інтерв'ю);

3. Проведення опитування ромських домогосподарств, де проживають діти у віці 6-17 років (визначений у рамках дослідження як шкільний вік). У домогосподарстві інтерв'ю проходив член, який міг компетентно відповісти на запитання про дітей. При цьому, загальна методологія та розроблений опитувальник дозволили провести аналіз ромських домогосподарств на різних рівнях:

- Рівень, власне, ромського домогосподарства / родини (загальні характеристики, як-от склад, місце проживання, рівень достатку тощо);

1. REYN – Roma Early Years Network – міжнародна мережа організацій, які надають підтримку ромському населенню в питаннях раннього розвитку дітей і покращення доступу до освіти. В Україні мережа працює у 12-ти областях, її діяльність координує Закарпатський Благодійний Фонд «Благо».

- Рівень дорослих членів ромських домогосподарств у віці 18+ років (оскільки певні запитання ставилися щодо кожного дорослого члена, як, наприклад, освіта і актуальний рід занять);
- Рівень дітей у віці 6-17 років (оскільки також певні запитання ставилися щодо кожної дитини в домогосподарстві, як, наприклад, чи відвідує дитина школу). У контексті цього рівня для поглибленого вивчення конкретного досвіду навчання в школі випадковим чином відбиралася 1 дитина-школяр у домогосподарстві; випадковий відбір не передбачав цільового відбору дітей відповідно до різних вікових груп, передбачалося, що в межах дослідження у домогосподарствах за умови такого підходу пропорційно наповняться різні вікові квоти.

4. Проведення опитування учителів у школах, де навчаються ромські діти.

Опитувальник для учителів синхронізувався зі опитувальником для ромських домогосподарств, що дозволяє бачити «дзеркальне» сприйняття ситуації.

Географія компонентів (3) і (4) дослідження (кількісне опитування) мала охоплювати 8 регіонів України, розбитих на умовно дві групи: прифронтові регіони – Донецька, Запорізька, Одеська, Сумська,

Харківська області; тиллові регіони – Закарпатська область, Львівська область, Черкаська область. Початкова вибірка передбачала рівномірне завдання для кожної області. Враховуючи надзвичайні обставини воєнного часу виникли певні диспропорції у реалізованій вибірці (в т.ч. виявилось неможливим провести опитування з учителями в Одеській області). Враховуючи наявну статистичну інформацію, для аналізу на рівні вибірки в цілому були розраховані статистичні ваги, що корегують «вагу» регіонів.

Кількісне опитування проводилося комбінованим методом телефонних та особистих (face-to-face) інтерв'ю (у співвідношенні 37% телефоном / 63% особистих інтерв'ю). Всього було проведено опитування з 821 ромським домогосподарством та з 466 учителями (метод онлайн опитування, самозаповнення). Похибка (з довірчою ймовірністю 95% та для $p=0.5$ і без врахування дизайн-ефекту) становить 3.5% для ромських домогосподарств та 4.7% для вчителів.

Головним обмеженням дослідження, безперечно, є військові дії і їхні наслідки – вимушене переміщення населення України всередині країни і відсутність можливості взяти участь в опитуванні тих респондентів, які заповнювали анкети онлайн, а також тимчасова окупація окремих територій областей у північних і південних областях України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

ПОРТРЕТ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

- У середньому домогосподарства ромів складаються з 6 осіб, з яких 2.4 – це дорослі члени у віці 18 років і старше, а 3.6 – діти у віці 0-17 років. Частка фактично самотніх матерів/батьків складає 15%;
- 76% ромських домогосподарств (76%) у період до 24 лютого 2022 року не змінювали місце проживання. Разом з цим після 24 лютого 2022 року 47% принаймні 1 раз переїжджали в інше місце. Загалом у вибірці 19% домогосподарств є домогосподарствами-ВПО (82% з яких є офіційно зареєстрованими плюс 8% говорять про реєстрацію частини членів). При цьому, експерти REYN-Україна звертають увагу на дискримінаційне і нерівне ставлення з боку населення по відношенню до ромів під час евакуації та розселення ромів з числа ВПО²;
- 58% ромських домогосподарств планують найближчі місяці далі проживати в нинішньому населеному пункті. Переїзд, переважно за кордон, планують 21%, а 22% не мають конкретних планів;
- 81% ромських домогосподарств проживають у приватних будинках, ще 8% – у квартирах. Решта 11% проживають у тимчасових поселеннях / прихистках / гуртожитках. Серед тих, хто проживає у приватних будинках / квартирах, 57% є власниками оселі, 16% – орендують. Решта 27% проживають у родичів / знайомих;
- Лише для 34% домогосподарств постійна робота когось з членів є одним з джерел доходів, а взагалі основним є лише для 27%. Натомість 65% називають одним з джерел соціальну допомогу та виплати від держави (крім пенсій), а називають її основною – 47%.

2. Також див.: Звіт «Становище ромів-переселенців у военний час. Дослідження». [Доступ за посиланням.](#)

Інші джерела менш поширені, але доцільно зазначити, що 20% покладаються на гуманітарні виплати від міжнародних організацій (як одне з джерел), 12% – на допомогу від громадських організацій, по 10% – на допомогу від родичів / знайомих та на пенсію. Разом з цим 7% ромських домогосподарств зараз узагалі не мають доходів / живуть на заощадження;

- За самооцінкою матеріального становища 57% зараховують себе до тих, хто ледве зводить кінці з кінцями і іноді навіть не вистачає на харчування. Це фактично відповідає рівню бідності. Ще у 35% ситуація лише дещо краще – їм вистачає на харчування, але не на одяг чи взуття. Лише 8% мають матеріальне становище, що відповідає середньому/високому рівню. Експерти REYN-Україна наголошують на особливо складних умовах, в яких перебувають роми-ВПО;
- 83% ромських домогосподарств переважно спілкують ромською мовою. Разом з цим 54% також використовують українську мову. Лише 11% використовують російську мову. Порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року можна говорити про частіше використання української мови і рідше – російської мови;

- 39% дорослих членів ромських домогосподарств узагалі не мають освіти. Стільки ж (38%) мають освіту не вище 9 класів, а повну середню мають 16%. Лише 7% мають середню спеціальну або вище освіту. При цьому, істотних відмінностей між чоловіками / жінками і за віком немає. Серед жінок 60% не мають освіти (і 7% мають середню спеціальну чи вищу), а серед чоловіків – 63% (і 9% мають середню спеціальну чи вищу). За віковими категоріями відсоток тих, хто не має освіти, варіює в межах 59-68%, а тих, хто має середню спеціальну чи вищу – 6-10%³;
- За основним родом занять 32% мають хоча б тимчасові підробітки, проте з них лише 9% мають роботу на повний чи неповний робочий день (при цьому, за словами експертів REYN-Україна, більшість ромських ВПО мають вкрай низькі шанси на працевлаштування). Ведуть домашнє господарство – 34%, на пенсії – 10%, навчаються – 2%. Ще 23% називають себе безробітними, і з них 20% зараз шукають роботу.

3. Для порівняння див.: Мапування потенціалу працевлаштування та розвитку підприємництва в ромських громадах. Аналітичний звіт за результатами кількісного дослідження (2021), стор. 16-17. [Доступ за посиланням](#).

Більшою мірою працюють чоловіки – серед них 46% мають хоча б тимчасові підробітки (а 32% шукають роботу). Серед жінок 21% мають хоча б тимчасові підробітки (і з них лише 10% шукають роботу). За віком до 60 років показники зайнятості досить близькі (33-35%)(серед 60+ абсолютна більшість на пенсії). Також у всіх вікових категоріях до 60 років 18-24% шукають роботу⁴;

- Основні проблеми ромських домогосподарств (за їх словами) – підвищення доходів (62% зараховують до топ-проблем), знаходження стабільних доходів (55%), покращення житлових умов (47%) і здоров'я (41%). Забезпечення якісної освіти дітям як актуальну проблему назвали 29%.

ДОСВІД НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ У ШКОЛІ

- Станом на період проведення опитування серед домогосподарств, які взяли участь в дослідженні 74% дітей у віці 6-17 років навчаються у школі. Серед них 39% навчаються очно, 25% – онлайн 10% – у змішаному форматі;
 - І серед хлопчиків, і серед дівчат показник залученості до школи – 74%. Серед ромів-ВПО 79% навчаються у школі (серед дітей-ромів, які не є ВПО, 72.5% зараз навчаються); □ За словами однієї з представниць REYN-Україна роми, які мігрували закордон, віддають дітей у школи, оскільки це є вимогами відповідних країни. Водночас для ромів-ВПО в Україні питання освіти для дітей стало друго- або третьорядним;
- зокрема, ромські діти в більшості зараховані до закладів освіти, але вони «майже не залучені у навчальний процес».
- Серед дітей-ромів, які не навчаються зараз, у 13% випадків це через те, «що їм ще рано» (переважно мова про дітей 6, дещо рідше – 7 років). Інші основні причини: просто дитина не хоче ходити в школу (12%), дитина залучена до справ домогосподарства (10%), немає гаджетів для навчання онлайн (8%), через війну/обстріли (8%), просто «немає можливості» без деталізації (8%);

4. Для порівняння див.: Мапування потенціалу працевлаштування та розвитку підприємництва в ромських громадах. Аналітичний звіт за результатами кількісного дослідження (2021), стор. 22-26. [Доступ за посиланням](#).

- Далі деталізація досвіду навчання ставилася лише щодо дітей, які навчаються у школі. Більшість батьків (60%) оцінюють психологічний стан своєї дитини як добрий. Ще 35% оцінили його ні добре, ні погано, і лише 5% вважають його поганим;
- Якщо серед батьків 25% вважають, що їх дітям потрібна психологічна підтримка, то серед учителів – 71%. Навіть серед батьків, які погано оцінили психологічний стан своєї дитини, лише 51% вбачають потребу у психологічній підтримці;
- Батьки і вчителі досить схожим чином оцінюють рівень володіння українською мовою. Серед і вчителів, і батьків 48% вважають рівень володіння добрим. Значно менше (11% серед батьків і 19% серед учителів відповідно) вважають його поганим. Решта 41% і 32% вважають його середнім;
- Фахівці зі сфери освіти, які взяли участь у глибинних інтерв'ю, коментуючи доступ ромських дітей до освіти, значною мірою посилаються на особливості і умови проживання ромів, їхні традиції (значною мірою стереотипізовані). Також у питаннях успішності / мотивації значною мірою відсилання йде до відповідальності самих батьків;
- Учителі значно критичніше оцінюють рівень успішності навчання учнів-ромів. Серед них майже ніхто не відповів, що вони добре навчаються і лише 34% вважають, що вони «нормально» навчаються. Водночас більшість учителів (65%) вважають, що дітям-ромам складно навчатися. Серед батьків 10% вважають, що їх діти добре навчаються, а більшість (59%) вважають успішність «нормальною». Водночас третина (31%) вважає, що дитина погано навчається;
- Серед батьків і вчителів загалом порядок причин, чому дітям складно вчитися в школі, досить подібний, але дещо відмінні акценти і їх сила. Так, і батьки, і вчителі найчастіше говорили про брак зосередженості / мотивації. Водночас якщо серед батьків 54% таку причину назвали, то серед учителів – 76%. Найбільша ж відмінність, що серед батьків лише 28% пояснюють проблеми браком умов для навчання, у той час як серед учителів цього пояснення дотримуються 64%. Разом з цим про матеріальні проблеми (неможливість забезпечити дитину всім необхідним для навчання) говорять 48% батьків проти 27% учителів. Інші топ-причини: просто деякі предмети складно даються (48% батьків і 41% учителів), мовні проблеми (37% і 27%), неможливість організувати очне навчання (34% і 17%);

- Майже ніхто з учителів не сказав, що діти-роми навчаються краще, ніж діти-не роми. Водночас 54% переконані, що діти-не роми загалом навчаються краще. Ще 46% стверджують, що різниці немає; □ 50% батьків і 54% учителів відзначають погіршення рівня успішності навчання їх дітей порівняно з довоєнним періодом. Ще, відповідно, 43% і 45% говорять, що нічого не змінилося;
- На відкрите запитання щодо бар'єрів більш ефективного навчання дітей-ромів 26% учителів відповіли, що бракує гаджетів / інтернету, 22% – відсутність мотивації, 21% – відсутність інтересу або ставлення батьків;
- Щодо мотивації до навчання, то оцінки батьків і учителів також розійшлися. Серед батьків 47% вважають, що діти хочуть учитися, а ще 38% «середньо» оцінили рівень мотивації. Лише 15% батьків вважають, що мотивації у їх дітей немає. Серед же вчителів лише 6% вважають, що діти-роми хочуть учитися при 40% тих, які, навпаки, такого бажання не бачать (ще 54% «середньо» оцінили рівень мотивації). Крім цього запитання, 70% учителів на пряме запитання, чи вважають вони учнів-ромів старанними, відповіли, що «ні, не вважають» (вважають – 30%); □ 64% учителів вважають, що діти-не роми загалом мають вищу мотивацію до навчання. Решта 36% вважають, що різниці немає;
- 36% батьків і 52% учителів відзначають зниження рівня мотивації до навчання дітей-ромів порівняно з довоєнним періодом. Ще, відповідно, 55% і 48% говорять, що нічого не змінилося;
- На думку 76% учителів батьки дітей-ромів мають байдуже або навіть вороже ставлення до навчання їх дітей. Серед них найбільше (57%) просто вважають, що вони не мають стосунку до цього процесу, ще 19% віддають перевагу активному відпочинку / спорту / тощо, ніж навчанню. Лише на думку 20% учителів батьки цікавляться успіхами дитини і сприяють навчанню;
- Лише 32% батьків і лише 20% учителів вважають, що діти-роми відвідують усі або майже всі заняття. Водночас 36% і 61% учителів вважають, що діти-роми відвідують не більше половини занять у школі. 53% батьків і 63% учителів говорять про погіршення відвідування шкільних уроків порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року. Ще, відповідно, 40% і 36% говорять, що відвідуваність не змінилася;

- Батьки і вчителі по-різному бачать основні бар'єри відвідування школи. Так, серед учителів 74% говорять про технічні проблеми у дітей. Далі йдуть небажання дітей відвідувати школу (50%), повітряні тривоги / обстріли (39%), сімейні заходи (33%). Натомість серед батьків лише 19% говорять про технічні проблеми у дитини. А найбільше батьків пояснюють невідвідування повітряними тривогами / обстрілами (50%) і просто небажанням (36%). Про залучення дітей до сімейних заходів як причину неможливості відвідувати школу / пропуск занять говорять 24% батьків;
- На думку майже всіх вчителів (96%) у їх школі загалом добрі умови для дітей-ромів для навчання. Окремі аспекти добре оцінили 76-97% (відносно краще оцінюють професіоналізм учителів і комунікацію між учителями та дітьми, дещо гірше – комунікацію між учителями і батьками, між дітьми в школі та матеріально-технічну базу). Серед батьків 60% добре оцінили загалом умови у школі (решта переважно оцінювали середньо / ні добре, ні погано). Окремі аспекти добре оцінили 51-67% (при цьому у тому ж порядку, як і вчителі);
- 45% батьків відзначають погіршення загалом умов навчання порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року. Ще 48% говорять про те, що умови не змінилися (і про покращення умов говорять лише 7%);
- На думку вчителів топ-потребами для навчання дітей є гаджети (64% говорять про них) і стабільний інтернет (62%). Ще 46% говорять про місце в оселі для навчання. Натомість про шкільне приладдя говорили 30% учителів, про одяг – 18%, про підручники – 16%. Батьки у більш гострій формі говорять про гаджети (90%) і інтернет (80%), а також абсолютна більшість (77%) ще говорять про одяг. Гострота потреби проявляється і в тому, що серед батьків більше і тих, хто акцентував на «дуже сильній» потребі. Так, у випадку гаджетів з 90% батьків 64% відчувають «дуже сильну» потребу, у випадку інтернету з 80% батьків 57% відчувають дуже сильну потребу, у випадку одягу з 77% відчувають дуже сильну потребу (серед учителів максимум 21% говорять про «дуже сильну» потребу в інтернеті). Досить багато батьків відчувають потребу в інших потребах: 47% говорять про шкільне приладдя, 40% – про підручними, 30% – про місце в оселі для навчання;
- Після 24 лютого 2022 року за словами батьків найбільше погіршилася ситуація із інтернетом (65% відзначають погіршення ситуації), гаджетами

(65%) і одягом (57%). Менше респондентів говорили про погіршення ситуації із шкільним приладдям (34%), підручниками (27%) і місце в оселі (25%);

- 25% батьків стверджують, що їх діти стикалися з випадками булінгу з боку інших дітей, а 15% – з боку вчителів (проте переважно мова йде про одиничні випадки) (при цьому фахівці у сфері освіти-учасники глибинних інтерв'ю стверджують про відсутність цькування або проявів дискримінації по відношенню до ромських дітей у сфері освіти). Трохи менше половини випадків булінгу пов'язані були з ромською національністю. Учителі краще оцінюють ситуацію. Серед них 15% говорять про випадки булінгу з боку інших дітей, а 2% – з боку вчителів (майже у всіх випадках – мова про одиничні випадки). У випадку вчителів усі випадки не були пов'язані з ромською національністю. Щодо дітей, то близько третини випадків булінгу були пов'язані саме з національною (етнічною) ознакою.
- 17% батьків стверджують, що їх діти мають особливі освітні потреби. Втім, із цими оціночними даними варто буде обережними, адже поняття особливі освітні потреби, як правило, трактуються експертами в значенні фізичних і ментальних особливостей

дитини, і не включають потреби, пов'язані із соціальним статусом сім'ї тощо.

- Серед тих, чії діти мають такі потреби, 11% говорять, що в школі є можливість отримати всі необхідні корекційні заняття, а 36% – що можуть хоча б частково отримати. Решта 53% стверджують, що таких занять у школі немає.
- 34% учителів стверджують, що серед дітей ромів у їх школі є діти з особливими потребами. Водночас 78% учителів стверджують, що в їх школі є інклюзивні класи (серед тих, хто говорить про наявність дітей-ромів з ООП, 89% стверджують, що в їх школі є інклюзивні класи). Втім, питання дотримання процедури виявлення особливих освітніх потреб ромських дітей в межах даного дослідження не піднімалося.
- 85% батьків вважають достатнім спілкування своїх дітей з іншими дітьми-ромами (надмірним вважають 2%, недостатнім – 13%);
- Якщо говорити про спілкування з дітьми-не ромами, то 76% вважають спілкування достатнім і 20% – недостатнім. Серед же учителів 55% вважають його достатнім, а 42% – недостатнім. Майже всі батьки і вчителі

стверджують, що діти-роми мають друзів у класі. Серед батьків 56% говорять про те, що є як друзі роми, так і не роми. Ще 33% говорять про лише друзів-ромів, а 8% – про лише друзів-не ромів. Серед учителів 81% стверджують, що є друзі-роми і не роми. Про лише друзів ромів говорять 14%, про лише друзів-не ромів – 4%;

- Ніхто з учителів не вважає, що в класах з дітьми-ромами і дітьми-не ромами атмосфера ворожа і діти часто сваряться. Натомість 60% говорять про дружню і побудовану на довірі атмосферу. Решта 40% говорять про нейтральну атмосферу. Також майже ніхто з учителів не говорить про регулярні (щоденні чи щотижневі) сварки між дітьми-ромами і дітьми-не ромами. 9% говорять, що такі сварки мають місце раз на місяць, а всі інші – раз на рік або (найчастіше) взагалі ніколи. Щодо конфліктів із вчителями, то 6% говорять про раз на місяць, а всі інші – раз на рік або (найчастіше) ніколи;
- Основні формати дозвілля дітей-ромів: гуляти на вулиці з однолітками-ромами (67%) та однолітками-не ромами (49%). Третина дітей (33%) також гуляють самі. Інші формати дозвілля називали значно рідше, але при цьому 24% відвідують гуртки або спортивні секції: 12%

відвідують безплатні гуртки, 10% – безплатні секції, 3% – платні гуртки, 2% – платні секції. Серед дітей-хлопчиків 28% відвідують гуртки або секції, а серед дітей-дівчат – 20%;

- Серед батьків, чиї діти не відвідують гуртки / секції, 54% хотіли б, щоб їх діти почали відвідувати щось (для дітей-дівчат показник – 47%, для дітей-хлопчиків – 64%). Топ-причини, чому не відвідують гуртки / секції, хоча хотіли б: матеріальне становище, через війну / обстріли, немає, де живуть / не знають, чи є, єе працюють гуртки / секції. Водночас топ-причини, чому взагалі не хочуть, щоб ходили на гуртки / секції: просто немає бажання /нецікаво, немає, де живуть / не знають, чи є, через війну / обстріли, матеріальне становище;
- За словами 81% учителів діти-роми цікавляться спільними для всіх дітей заходами, що проводяться у школі. Щодо іншого, то 46% цікавляться відвідуванням творчих гуртків, 41% – спортивних секцій, 29% – факультативних предметів;
- 23% учителів вважають, що із запропонованого переліку 12 характеристик ромам притаманні тільки позитивні характеристики, а 37% – тільки негативні. Ще 40% вважають, що учням-ромам

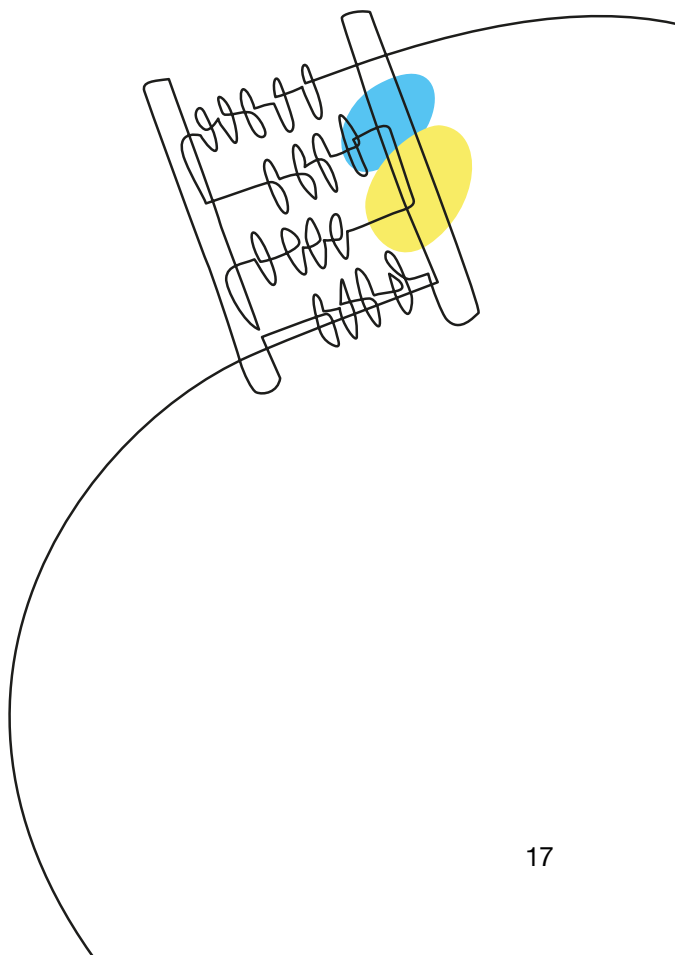
притаманні і позитивні, і негативні характеристики. Серед конкретних рис найбільше учителів обирали обмеженість світогляду і знання (55% вважають, що учням-ромам це притаманно), веселість (47%) і пасивність (40%). Вважають їх ледачими 30%. Інші

риси називалися рідше;

- За словами 29% учителів у їх школі є роми-ВПО. Серед таких учителів (якщо брати їх за 100%) 8% вважають ромів-ВПО відмінними від ромів, які не є ВПО.

ЦІННІСНИЙ ВЕКТОР

- Насамкінець батькам ставилося запитання, який із 4 сценаріїв шляху дітей після школи є більш бажаним. Для учителів запитання було подібним, але запитання стосувалося, що, на їх думку, вважають бажаним батьки їх учнів-ромів. Серед батьків 58% відповіли, що хотіли б продовження навчання. Серед решти 15% хотіли б, щоб дитина почала працювати, 6% – щоб дитина залишалася в родині і допомагала з господарством, а 21% – щоб заводила свою родину. Учителі мають інший погляд: серед них 58% вважають, що батьки-роми хотіли б, щоб їх діти після школи заводили власну родину, а про продовження навчання сказали лише 7% учителів. Ще 24% учителів вважають, що пріоритетом є знаходження роботи, а 12% – залишитися в родині і допомагати з господарством;
- Серед батьків дівчат-ромок 53.5% хотіли б продовження навчання, а 25% – щоб вони заводили власну родину. Серед батьків хлопчиків-ромів 65% хотіли б продовження навчання, а про заведення родини говорили 12%.

КЛЮЧОВІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час повномасштабного вторгнення питання освітніх втрат, яке постало в системі освіти в Україні із початком пандемії COVID-19, актуалізувалось із новою силою. Експерти зазначають, що, починаючи із 2020 року, коли прогалини у навчальному процесі були викликані, здебільшого, неможливістю закладів освіти налагодити процес дистанційного навчання, у 2022 році до об'єктивних викликів додалися масовані ракетні обстріли російських військ, руйнування критичної інфраструктури і пов'язані з цим вимкнення електроенергії (що унеможлиблює повноцінну дистанційну освіту), а також інтенсивні міграційні процеси всередині і за межі України. Тож сьогодні сфера освіти намагається вижити і адаптуватися із урахуванням наслідків пандемії COVID-19 і в умовах реалій воєнного стану.

Громадські і державні експерти намагаються спрогнозувати ситуацію із освітніми втратами – йдеться про прогалини у здобутих знаннях, які виникають у здобувачів освіти під час кризових подій і періодів, у порівнянні з очікуваннями щодо рівня знань та наявними стандартами у сфері освіти⁵. Проте наразі механізми виявлення і компенсації освітніх і

навчальних втрат під час війни перебувають у стані вивчення і розробки. Тому в контексті цього процесу важливим видається артикулювання потреб і проблем різних груп дітей – учасників освітнього процесу, які у сфері освіти можуть мати особливості та додаткові вразливості, які потребуватимуть врахування.

Це дослідження покликане звернути увагу держави і громадських організацій на питання доступу до освіти ромських дітей під час війни в Україні, висвітлити різні сторони і фактори, які становлять комплексну проблему - подолання нерівності у сфері освіти, яка посилилась під час повномасштабного військового вторгнення російських військ в Україну. Саме тому дане дослідження передбачало комплексний підхід до вивчення питання доступу до освіти ромських дітей через опитування експертів у сфері освіти, громадських активістів, батьків ромських дітей та педагогів, які мають досвід викладання у дітей з ромської етнічної спільноти (докладніше – в методологічній довідці).

5. «Освітні втрати: підходи до вимірювання і компенсації» Аналітична записка. CEDOS 2022 р. Див.: [посилання](#).

Дослідження даної проблематики показує, що незайвим є артикулювання і обґрунтування проблеми: чому ми виділяємо ромських дітей в окрему групу? Кабінетний аналіз відкритих даних дає загальну інформацію про становище ромської меншини. Так, історичний контекст і специфіка та умови проживання і особливості соціальної взаємодії ромського населення – наприклад, проживання у компактних поселеннях в окремих регіонах України (Закарпатська та Одеська області), закритість ромської спільноти (традиційність або звичаєвість у питаннях вирішення правових проблем, притаманні вагомій частині цієї групи), стереотипне ставлення з боку загального населення до ромів, особливо, в громадах, де ромська спільнота є помітною кількісно або ж за ознакою соціальної вразливості⁶ - визначають і сприйняття та особливості ромської спільноти серед інших етнічних спільнот та соціальних груп.

Що стосується проблеми освіти, то в ромській етнічній спільноті, у порівнянні з демографічними характеристиками загального населення, кількість тих, хто має неповну середню освіту становить 64% проти показника 5% для населення України в цілому. Серед тих, хто проживають компактно, такий показник становить 27% проти 8% ромів, які проживають дисперсно.

Такий розподіл ілюструє загальну тенденцію в тому числі і в нинішньому дослідженні – ромське населення з прифронтових територій або роми, які належать до числа ВПО, можуть демонструвати більш високі оцінки і залученість їхніх дітей до освіти в порівнянні з тими респондентами, які проживають компактно. До таких, на перший погляд, суперечливих тенденцій варто ставитися із долею розуміння різниці історичного і соціального контексту, в якому проживають роми в Україні.

Врахування цього аспекту має лягти в основу вироблення цільових програм із компенсації освітніх втрат для дітей, які належать до різних соціальних груп – як на місцевому, так і на національному рівнях.

Зокрема, окрім соціально-економічних умов ромських, кола спілкування і рівня володіння мовою, варто виділити похідні причини низького рівня доступу ромських дітей до освіти – це проблеми із технічними засобами для участі

6. Наприклад, ромські громади ромів із Закарпатської області, які прибувають в інший регіон з метою тимчасового або сезонного заробітку (сортування вторинної сировини, підробітки на присадибних ділянках, збирання та здача металобрухту тощо) і проживають у стихійних компактних поселеннях (в лісосмугах або на територіях закинутих підприємств) – у Львові та області, у м. Києві, Івано-Франківську та інших. Такі громади можуть проживати невеликими групами в наметах, серед них, як правило, є неповнолітні діти, які мігрують разом із батьками.

в дистанційному навчанні і низький рівень освіти серед дорослого ромського населення, яке не завжди може стимулювати або заохотити ромських дітей до навчання.

У свою чергу, не можна не звернути увагу і на питання булінгу або дискримінаційного поводження, про що стверджують ромські респонденти, і про що не схильні говорити педагоги. Так, майже чверть (23%) учителів вважають, що із запропонованого переліку характеристик ромським учням притаманні тільки позитивні характеристики, але водночас - 37% педагогів обрали для характеристики ромських учнів тільки негативні. Найбільше учителів обирали наступні характеристики: обмеженість світогляду і знання (55% вважають, що учням-ромам це притаманно), веселість (47%) і пасивність (40%). Вважають їх ледачими 30%. Майже третина респондентів з числа педагогів відповіли, що серед їхніх учнів є роми-ВПО. Серед таких учителів (якщо брати їх за 100%) 8% вважають ромів-ВПО відмінними від ромів, які не є ВПО.

Не даючи оцінок відповідям педагогів, все ж-таки варто зазначити, що покладаючись на власний педагогічний досвід взаємодії із ромськими учнями, педагоги готові екстраполювати свої судження на всю ромську спільноту учнів, що є ознакою наявності упереджень по відношенню до ромів

серед спільноти освітян.

Громадські організації в Україні чи не єдині дійові особи, які системо працюють у сфері покращення доступу до освіти ромських дітей і всередині ромської спільноти – працюючи із батьками, організовуючи групи підтримки для ромських учнів та залучаючи до діалогу освітян. В тих регіонах, де така робота ведеться системно декілька років поспіль, самі ромські громадські активісти відмічають позитивні зрушення як з боку самих ромів, так і з боку педагогів. Наприклад, результати попередніх щорічних моніторингів діяльності мережі REYN-Україна, фіксували позитивну динаміку у відношенні до ромських учнів і глибше розуміння питання освіти у ромських громадах з боку педагогів, яких залучали до заходів, організованих мережею. Втім, в умовах війни і загострення всіх без винятку соціальних проблем у суспільстві, в тому числі і в умовах підвищеної небезпеки для життя людей, такі заходи майже не проводилися у 2022 році, що цілком логічно, спричинило негативні тенденції щодо попередніх здобутків.

Наразі ромські громадські активісти продовжують докладати зусиль у сфері покращення доступу ромських дітей до освіти. Навіть в умовах воєнного часу ті регіональні представники, які вимушено покинули свої домівки через війну, підтримують контакт із своїми

громадами, частина яких теж стала ВПО, відслідковують ситуацію і наголошують на тому, що ситуація із вразливими групами не має випускатися із уваги з боку держави і представників системи освіти на місцях.

Автори і учасники дослідження сподіваються, що дані результати дозволять об'єктивно оцінити картину і вчасно спланувати відповідь на виклики, пов'язані із освітніми втратами такої соціально вразливої групи як ромська спільнота в Україні.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ З ОСВІТОЮ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ: АНАЛІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Цей оглядовий розділ ґрунтується на результатах аналізу відкритих джерел, а також на результатах експертних інтерв'ю з представниками REYN-Україна.

1.1. ОСВІТА РОМСЬКИХ ДІТЕЙ У ПОПЕРЕДНІ РОКИ: ФАКТОРИ ВРАЗЛИВОСТІ

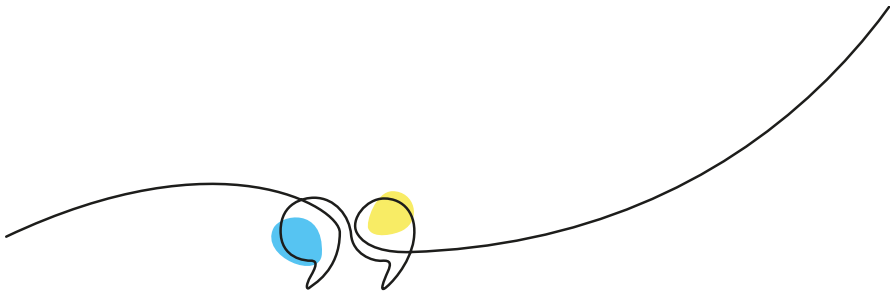
Правозахисники і міжнародні організації спираються на оціночні дані про кількість ромського населення в Україні у 200 – 400 тисяч осіб, які проживають по всій території України⁷. До повномасштабного вторгнення російських військ на територію України найбільш чисельні ромські громади проживали у Закарпатській, Одеській і Харківській областях⁸.

Про вразливість ромської національної меншини регулярно йдеться в звітах Офісу Уповноваженого з прав людини⁹, звітах Ради Європи¹⁰ і громадських організацій.

Питання освіти ромських дітей традиційно включено в порядок денний захисту прав ромського населення.

Правозахисники констатують, що право на доступ до освіти ромських дітей систематично порушується.

7. За даними Групи захисту прав меншин Див.: <https://minorityrights.org/minorities/roma-13/>
8. Там само.
9. Щорічні і спеціальні доповіді Уповноваженого з прав людини ВРУ. Див.: [публікації](#) на сайті Уповноваженого з прав людини. ВРУ.
10. Публікації проекту захист прав національних меншин, включаючи ромів та мови національних меншин в Україні. Див.: [публікації](#) на сайті РЕ.

Продовжуються системні проблеми та перешкоди в доступі до освітніх послуг представників ромської спільноти. Незважаючи на позитивні практики в окремих громадах, діти ромів, потрапляючи в заклади освіти, стикаються із серйозними перешкодами, такими, як дискримінація, ізоляція, відправлення у спеціалізовані класи, відсутність необхідної підтримки у процесі навчання. Деякі діти стають жертвами насильства у школі.¹¹

Протягом останніх 20-ти років моніторинги і зрізи на регіональних рівнях проводяться з певною періодичністю переважно зусиллями правозахисних організацій та РГО, а також Офісом Уповноваженого ВРУ з прав людини. Їх результати свідчать про те, що, починаючи з початку 2000-х років, серед ромської спільноти фіксується значне зниження рівня освіти. При цьому йдеться, перш за все, саме про грамотність – вміння читати або писати українською мовою. Так, за даними Європейського Центру із Захисту прав ромів значна частина ромських дітей не завершує школу або ж залишається неграмотними¹².

Проблема доступу до освіти ромських дітей є комплексною і напряму впливає із соціально-економічного становища батьків (домогосподарств), умов проживання, а також із наявної системи шкільної освіти, яка, попри позитивні зміни на рівні політик

(запровадження Нової Української Школи¹³, посилення інституційної спроможності закладів та розвиток інклюзивної освіти), залишається досить проблематичною з точки зору більшого охоплення і залучення ромських дітей.

Так, дослідження, проведене у 2018 році, засвідчило, «що кожен п'ятий представник ромського населення, а це 24%, взагалі не має освіти. 31% дітей ромів узагалі не ходять до школи. Майже кожен четвертий не вміє читати та писати українською. А частка тих, хто отримав вищу освіту — лише 1%»¹⁴.

11. Річна доповідь правозахисних організацій «Права людини в Україні - 2017» Див.: [публікація](#) на сайті УГСПЛ.
12. Ромські діти стикаються із проблемами дискримінації у сфері освіти, 2008 р. Див.: [публікація](#) на сайті Європейського Центру Захисту Прав Ромів.
13. Реформа Нової Української Школи. Дані Міністерства Науки і Освіти України. Див.: [публікація](#) на сайті МОН.
14. Дані дослідження Міжнародного Фонду «Відродження», 2018 рік. Див.: [публікація](#) в матеріалі порталу «Гендер в деталях»

За даними моніторингу мережі REYN-Україна, проведеного у 2019 році, лише половина ромських батьків на Закарпатті має базову освіту (47%), п'ята частина ромського населення цієї області – неписьмена. У свою чергу, ситуація у Львівській і Харківській областях значно відрізняється у кращий бік – таких батьків серед ромського населення менше 2-х% у Львівській області і менше 5% у Харківській¹⁵.

Закарпатська область є лідируючою областю в Україні за кількістю компактних поселень або так званих «таборів», як їх ще називають місцеві жителі. Ці ромські поселення сегреговані¹⁶ і фізично (вони виокремлюються реальними межами – так званими кордонами, за якими починаються вулиці і будинки таких поселень), і соціально – адже через складні умови проживання ромські діти відвідують у кращому випадку такі ж сегреговані школи (так звані «ромські школи»), розташовані поблизу цих поселень та часто слабо фінансовані. Ця майже безальтернативна «прив'язка» дітей-ромів саме до вже сегрегованих шкіл також є наслідком реалізації Наказу МОН України № 367 від 16.04.2018 «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти».

В межах одного із попередніх соціологічних досліджень з

мапування трудового потенціалу ромського населення в Україні було виявлено, що майже 70% ромів проживають компактно, далеко від ділових центрів своїх населених пунктів, без належного транспортного сполучення між домом та іншими районами своїх населених пунктів або областей проживають 44% опитаних. Серед респондентів, які проживають у компактних поселеннях, лише 42% мають можливість приймати душ або ванну.

І, що найголовніше – коло спілкування – для 78% респондентів коло знайомих для постійного спілкування обмежується лише або переважно ромським населенням¹⁷.

Всі ці фактори, які регулярно зазначають правозахисники і ромські активісти на місцевому, національному і міжнародному рівнях призводять до кричущої диспропорції у рівні освіти серед ромів порівняно з іншим населенням України.

15. Презентація дослідження REYN-Україна 2019 року в Укрінформі. Див.: [публікація](#).

16. Сегрегація - (лат. segregatio — відділення) — різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав. Див.: джерело – [Вікіпедія](#).

17. Дослідження «Мапування трудового потенціалу ромського населення в Україні». 2021 р. Див.: [публікація](#) звіту.

Іншим важливим фактором, який виділяють експерти, аналізуючи витоки низького рівня освіти серед ромського населення є гендерні аспекти – «традиційна» роль жінок у ромському середовищі. Так, дослідниця і соціологиня Тамара

Марценюк наводить у своїй статті аргументи стосовно того, як гендерний дисбаланс і нерівність у ромських громадах стають на заваді навчанню і роблять ромських жінок і дівчат більш ще більш вразливими щодо проявів дискримінації:

Серед ромського населення чимало випадків незавершення середньої освіти пов'язано із дитячими шлюбамі. Багато ромських сімей забирають дівчаток із школи через бідність, аби дівчата могли працювати чи доглядати за молодшими членами родини, поки батьки працюють. Окрім того, дівчаток можуть не пускати до школи, аби убезпечити від загрози викрадення з боку потенційних наречених (ця традиційна практика може зумовлюватися тим, що наречений не має відповідного рівня добробуту, аби посвататися до дівчини, батьки якої більш заможні, ніж він). Ромські дівчата стикаються також із обмеженнями у свободі пересування.¹⁸

Утім, гендерну нерівність можна розглядати також не як причину або бар'єр у доступі до освіти, але і як наслідок низького рівня освіти.

Експерти неодноразово наголошували на тому, що вирішувати проблему доступу ромських дітей до освіти варто комплексно. Натомість більшість проєктів або ініціатив концентрується на окремих компонентах, не координуючи свої зусилля з іншими «не-освітніми» ініціативами. Про

державну політику щодо ромів відомо наразі, що вона послуговується здобутками громадського сектору і, в основному, полягає у деклараціях та прийнятті рамкових документів, без виділення фінансування на цільові програми.

18. Проблеми ромів в Україні: гендерні аспекти. Український соціологічний журнал 2013 1-2. Див.: [публікація](#).

У 2021 році Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядженням від 28 липня 2021 року №866-р Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року¹⁹, і план її реалізації до 2023 року. Освіта традиційно посідає одне з ключових місць у цих документах. У зазначеному вище проекті Плану заходів вона виокремлена в Ціль 3 «Розширення можливостей доступу осіб, які належать до ромської національної меншини, до якісної освіти» і включає

заходи, спрямовані на збільшення кількості ромських дітей, які відвідують школу, отримують загальну освіту і здобувають професійно-технічну освіту. Втім, жоден із заходів «не передбачає додаткового фінансування» і обмежується розробкою рекомендацій МОН, поширенням цих рекомендацій серед органів місцевого самоврядування, а також посиленням співпраці з міжнародними організаціями, які традиційно виступлять донорами окремих проєктів, реалізованих представниками громадянського суспільства.

Дії, розроблені та реалізовані ромськими ОГС, які працюють у центрі своїх громад, демонструють конкретні докази змін. Зокрема, роль ромських посередників була ключовою для розширення прав і можливостей ромських громадян, заочаткування діалогу і партнерства з органами державної влади та установами. Проте ці ініціативи в основному реалізовувалися за підтримки іноземних донорів: довгострокова діяльність ромських ОГС має бути в пріоритеті для української влади.²⁰

Оскільки, не дивлячись на наявність окремих державних політик щодо інтеграції ромського населення, більшість зусиль щодо інтеграції і захисту прав ромської громади сьогодні докладають саме представники міжнародної спільноти і громадського сектору, то з батьками ромських дітей у 2012 – 2015 роках намагалися працювати на

базі Центрів для батьків у ромських громадах в Закарпатській і Одеській областях²¹.

19. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. КМУ. Див.: [текст розпорядження](#).

20. Роми: час для дій. Група із захисту прав меншин. 2019. Див.: [публікація](#).

21. Там само.

Серед інших подібних проєктів були і програми підтримки розвитку ромських дітей раннього віку, підготовки ромських дітей до школи²², і недільні школи, які час від часу організовували ромські лідери громад (часто ці школи функціонували і працюють зараз на базі місцевих осередків протестантських церков).²³

У період з 2015 по 2018 рр. в Україні реалізовувалися також пілотні проєкти із започаткування посади асистента вчителя для ромських дітей (в широкому сенсі – для дітей, які належать до національних меншин), і в 2019 були спроби інституціоналізувати та уніфікувати цю посаду, однак за межі проєктів громадського сектору, які впроваджували цю модель в ромських громадах, ця практика не вийшла.

Більшість цих освітніх проєктів в якості пілотних допомогли зрозуміти, що практика роботи із батьками дітей щодо мотивації у сфері освіти є корисною. Однак вона і досі потребує системності, і без підтримки органів місцевого самоврядування і влади на державному рівні такі проєкти не можуть функціонувати на постійній основі.

Саме громадські об'єднання, групи і коаліції організацій ініціюють роботу на місцевому рівні і піднімають питання доступу ромських дітей до освіти на державному і регіональному рівнях. Так, у 2015-му році було

створено мережу REYN-Україна – об'єднання ромських експертів, які опікуються питаннями доступу ромських дітей до освіти. До 24-го лютого 2022 року мережа налічувала більше 700 учасників з 12 учасників з різних областей України.

Партнерами мережі в регіонах були ромські і про-ромські лідери громадських організацій, педагоги, представники сфери освіти, батьки і громадські активісти, які займаються широким колом гуманітарних і правозахисних питань у сфері підтримки ромської етнічної спільноти.

На прикладі демографічних даних інших всеукраїнських соціологічних досліджень лише 5% населення України мають неповну середню або нижчу освіту. Натомість результати опитування ромського населення щодо працевлаштування і підприємницького потенціалу свідчать про те, що 64% ромів мають лише неповну середню або нижче освіти, кожен п'ятий – 21% опитаних – не мають жодної освіти взагалі; при чому серед жителів компактних поселень цей показник становить 27% у порівнянні з 8% респондентів, які проживають дисперсно.

22. «Ромські діти, які пішли до школи, вірять, що освіта дасть їм краще майбутнє». Конгрес національних громад України. Ольга Веснянка. Див.: [публікація](#).

23. «Ромський табір у Мукачево перевірили представники Офісу Омбудсмана». Карпатський об'єктив 2020 р. Див.: [публікація](#).

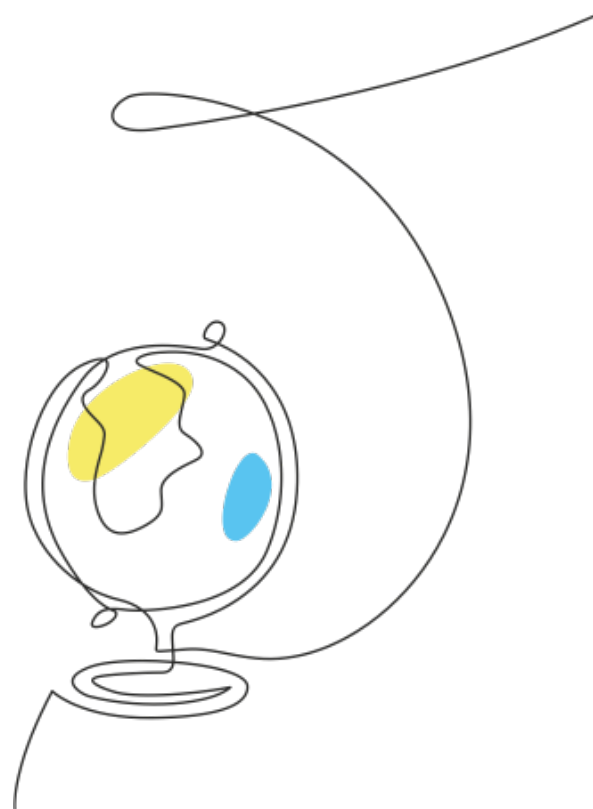
Ситуація із рівнем освіти серед ромського населення на побутовому рівні стає предметом упереджень і маніпуляцій – мовляв, ромській меншині «традиційно притаманно»²⁴ здобувати освіти. Такий підхід суттєво обмежую і гальмує навіть ті зусилля, які докладають до вирішення проблеми громадські організації – за словами експертів мережі REYN, донедавна ще було чималим викликом запровадити діалог із представниками сфери освіти на місцях щодо проактивних зусиль по відношенню до ромських учнів закладів освіти у різних регіонах України.

В Закарпатській області і в окремих містах Донецької та Харківської (зокрема, до 24 лютого 2022 року) практика сегрегованих (окремих) шкіл для ромських дітей не є новою. І досі окремі педогоги вважають, що ця практика «корисна, адже діти знаходяться в своєму знайомому середовищі». Втім, варто зазначити, що таких тверджень останнім часом лунає все менше, і вони майже зовсім відсутні на офіційному рівні.

Якість освіти в сегрегованих школах, за даними як ромських правозахисників, є недостатньою ні для того, щоб належним чином мотивувати дітей до навчання, ні для того, щоб за кілька років навчити дітей елементарній грамотності²⁵.

Часто педагоги самі є носіями стереотипів і упереджень щодо

ромських дітей і ромської етнічної спільноти в цілому, що виливається у системну дискримінацію на щоденному рівні і, в кінцевому рахунку, призводить до того, що замість додаткової допомоги дітям вчителі намагаються «не звертати уваги на дітей, які не хочуть вчитися». Правозахисники і активісти намагаються працювати із педагогами, із батьками, адже подолати упереджене ставлення до дітей і переконання в тому, що освіта ромським дітям не потрібна, вкрай важко, працюючи лише з однією стороною.

25. Школа для ромських дітей: ласкаво просимо до гетто. Матеріал Української правди. Див.: [публікація](#).

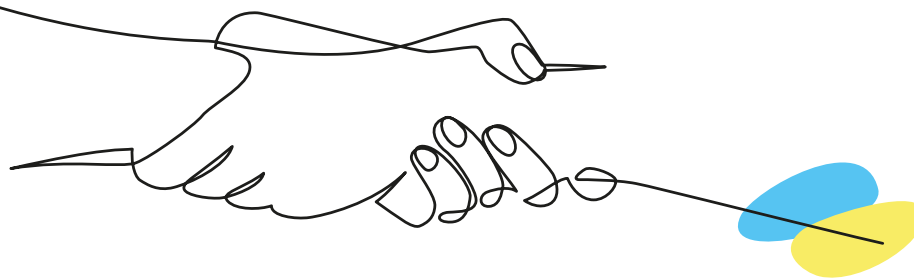
Так, за словами ромських активістів, ромські діти часто приходять до школи непідготовленими, не мають досвіду знаходження у великих дитячих колективах, не мають, згідно

прийнятих у школах уявлень, належного рівня дисципліни.

Як йшлося в одній з публікацій, присвячених освіті ромських дітей:

... у [ромських] дітей бракує культури поведінки, немає налаштованості на навчальний процес. Учень майже відразу стає заручником з'ясування відносин «вчитель – батьки». Виникає ефект «задньої партії». І вже у 5-6 класі маємо: дитина не вміє ні читати, ні писати, та ще й набула комплексу неповноцінності. Зрозуміти і підтримати її можуть тільки у своїй громаді. Тому роми на сьогоднішній день – найбільш закриті для суспільства, хоча наш досвід доводить: батьки зацікавлені у здобутті освіти дітьми. Подібні проекти – це єдиний шанс для ромів, що їх хтось почує.²⁶

26. «Освіта ромів: вирватися із замкнутого кола». Олена Орлова 2015 р. Див.: [публікація](#).

1.2. ФАКТОР ПАНДЕМІЇ - ПОСИЛЕННЯ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ

Пандемія COVID-19 і пов'язані із нею жорсткі карантинні обмеження у 2020 – 2021 роках стали викликом для всіх громадян і не оминули сферу освіти, яка оперативно адаптувалася у формат онлайнного викладання і навчання і, фактично, у режимі реального часу опановувала нові інструменти. Педагоги і громадські організації записували відеоуроки для школярів, розробляли рекомендації для учасників освітнього процесу і навіть створили окремий ресурс – Всеукраїнська школа онлайн, на якому розміщені методичні, навчальні матеріали і тести для учнів 5-11 класів²⁷.

Утім, результати моніторингу якості дистанційного навчання після 2-х років його впровадження майже у всіх закладах освіти в Україні показали, що лише 31% учителів у селах та 56% у містах зазначили, що всі учні початкової школи були охоплені дистанційним навчанням. У базовій та старшій школі показники майже не відрізняються: 33% у селах та 60% у містах²⁸.

Ключовим моментом для забезпечення якісного дистанційного навчання є, безумовно, наявність обладнання – в закладах освіти, у педагогів і безпосередньо в учнів: 8%

учителів початкової школи, 14% базової та старшої у містах і 10% та 23% у селах відповідно зазначають, що відсутність техніки не дає змоги ефективно застосовувати технології дистанційного навчання. Не менше, ніж третина учнів/учениць у селах не має засобів для навчання онлайн. Учні початкової школи у селах рідше мають власні засоби для навчання (смартфон чи ноутбук/комп'ютер), ніж базової та старшої. За даними опитування батьків учнів/учениць, 39% молодших школярів та 29% старшокласників користуються гаджетами спільно з батьками та/або братами/сестрами. Найпопулярнішим засобом дистанційного навчання для 93% старшокласників є смартфон, для 64% – комп'ютер/ноутбук²⁹.

Виходячи з того, що ромські громади у непропорційно меншій кількості мають доступ до соціально-економічних можливостей, впливає, що ромські діти через відсутність доступу до мережі Інтернет і технічних засобів у значно більшій кількості за інших дітей в Україні ізольовані від навчання.

²⁷ Всеукраїнська школа онлайн – <https://lms.e-school.net.ua/>

²⁸ Моніторинг якості дистанційного навчання у школах. Державна служба якості освіти України. 2022 р. Див.: [публікація](#) звіту.

²⁹ Там само.

Цей висновок підтверджують і правозахисники: згідно спеціальної доповіді Уповноваженого ВРУ з прав

людини, щодо впливу пандемії COVID-19 на ромські громади:

Дистанційне навчання, запроваджене під час карантину, стало викликом для усієї без винятку системи освіти, проте особливо позначилось на становищі ромських дітей. Тривале закриття шкіл і дошкільних закладів у зв'язку із введенням обмежувальних заходів ще більше ускладнило доступ багатьох ромських дітей до освіти та створило додаткові проблеми для членів їхніх родин (переважно для матерів) з огляду на необхідність забезпечення навчання дітей удома. Важливо зауважити, що у цей час також були призупинені ініціативи, спрямовані на активне скрияння освіти ромських дітей (через різні програми розвитку, освітні центри, індивідуальні та групові заняття тощо).³⁰

Перехід на онлайн навчання оголив всі наявні фактори вразливості ромського населення в контексті отримання їхніми дітьми освіти:

- Через брак матеріальних і фінансових ресурсів діти не мають можливості повноцінно брати участь у дистанційному навчанні;
- Батьки, які часто самі мають недостатній рівень освіти не можуть допомогти своїм дітям надолужити пропущений матеріал;
- У сегрегованих школах весь дитячий колектив фактично випадає із освітнього процесу;
- Дистанційні заняття не враховують індивідуальних потреб і можливостей дітей, тож мають нижчу ефективність для різних груп дітей, які мають особливі потреби;

- Умови проживання і особливості складу домогосподарств ромських громад – багатодітні діти, родини, які проживають в одному будинку кількома поколіннями родичів не сприяють ефективному навчальному процесу вдома. Батьки здебільшого не мають можливості облаштувати місця для навчання своїх дітей вдома, і покладаються, переважною мірою, на школу і класного керівника у питаннях контролю успішності³¹.

30. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Вплив пандемії COVID-19 на ромську громаду в Україні». 2020 рік. Див.: [публікація](#).

31. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Вплив пандемії COVID-19 на ромську громаду в Україні». 2020 рік. Див.: [публікація](#).

У цілому, висновки попередніх моніторингів доступу ромських дітей до освіти є досить невтішними і свідчать про те, що напередодні 24 лютого 2022 року ситуація для ромських дітей, особливо тих, які проживають у компактних поселеннях і чиї родини належать до категорії тих, які перебувають у соціально-вразливому становищі,

була критичною. Зусиль, яких докладають неурядові громадські організації та експерти, недостатньо для того, щоб впливати на ситуацію системно.

Збереження статусу кво та, відповідно, нерівності для ромських дітей означало високі ризики незворотних втрат в освіті.

1.3. ВІЙНА І ПОДАЛЬШІ РИЗИКИ НЕВІДНОВНИХ ОСВІТНІХ ВИТРАТ

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України зробило кожну і кожного українців вразливими в питаннях безпеки життя та обмежило доступ людей до всіх без винятку соціальних та економічних можливостей. Із війною пов'язані також і суттєві зміни в освітньому процесі, який, на відміну від часів карантинних обмежень, залежить не лише від доступу дітей до технічних можливостей або відвідування закладів освіти, які працюють в очному форматі, але стосується питання фізичної безпеки. Із війною пов'язана найбільша з часів середини минулого століття хвиля вимушених мігрантів у Європу і наймасштабніше внутрішнє переміщення всередині країни – 13,7 млн. жителів України покинули свої домівки у пошуках більш безпечного притулку^{32 33}.

За даними МОН, 2917 закладів освіти

постраждали від бомбардувань та обстрілів. 361 з них зруйновано повністю³⁴. У досліджуваних областях ситуація із закладами освіти наступна:

Область	Зруйновано ЗО	Пошкоджено ЗО
Закарпатська	0	0
Львівська	0	1
Черкаська	0	11
Одеська	0	21
Сумська	1	91
Харківська	52	550
Донецька	65	682
Запорізька	127	11

32. Дані переміщення українців за кордон: UNHCR data. Див.: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

33. Дані про внутрішнє вимушене переміщення: листопад – грудень 2022. Міжнародна організація з міграції. Див.: [публікація](#).

34. Ресурс <https://saveschools.in.ua/>

Утім, система освіти намагається підлаштуватися під потреби війни. У більшості областей заклади освіти пішли на вимушену перерву з 24-го лютого по середину березня 2022 року. Згодом ЗО почали відновлювати навчання, в тому числі і в очному форматі, в тих областях України, де це дозволяла безпекова ситуація. МОН розробило рекомендації щодо організації навчання дітей з України, які перемістилися на час війни за кордон в українських школах онлайн – як правило, мова йде про формат екстернату³⁵.

Замість стандартного ЗНО випускники шкіл вперше здавали модифікований іспит «Мультипредметний тест», результати якого зараховувалися під час вступу до ВНЗ України.

Так, більшість закладів освіти, які не мають облаштованих укриттів або перемістилися з тимчасово окупованих територій на підконтрольні території, перевели свою роботу у формат онлайн або працюють в змішаному режимі. Громадські освітні спілки разом із профільним Міністерством за підтримки міжнародних організацій створили платформу «Спільно до навчання»³⁶ для батьків і педагогів, яка також допомагає не переривати дітям освітній процес в Україні. Втім, всі ці рекомендації доступні лише тим батькам дітей, які мають постійний доступ до мережі Інтернет, вміють

шукати потрібну інформацію і мотивовані до того, щоб їхня дитина здобувала освіту.

Наразі відсутні уніфіковані офіційні дані щодо дітей з України, які виїхали за кордон і продовжують навчатися в українських школах дистанційно. Тим більше немає жодної статистики, яка би виокремлювала дітей з ромської національної спільноти.

Міжнародні правозахисні організації фіксують чимало випадків упередженого ставлення до біженців з України ромського походження за кордоном: наприклад, 1/3 опитаних ромів з України в Чехії засвідчили, що стикалися з недоброзичливим ставленням, а кожен шостий респондент говорить про випадки дискримінації з боку представників державних органів³⁷. Публікації і розслідування ЗМІ також підтверджують, що з подібним ставленням роми-біженці стикаються і в Польщі, і в Румунії, і в Молдові³⁸.

35. Рекомендації МОН «Як організувати навчання для українських дітей за кордоном: поширені запитання-відповіді». Див.: [сайт МОН](#).

36. Онлайн платформа для підтримки освіти дітей під час війни. Див.: <https://osvitanow.org/>

37. «Чеське дослідження виявило, що третина ромських біженців з України зазнали тут дискримінації, більшість дітей не навчаються, подвійним громадянством вони не «зловживали» (англ.). Див.: [публікація](#)

38. «Ви не біженець». Роми-біженці, які тікають від війни в Україні, кажуть, що зазнають дискримінації та упередженого ставлення. Матеріал CNN (англ.). Див.: [публікація](#).

Ромів, які виїхали з України за кордон в пошуках притулку, в медіа або в неофіційному спілкуванні звинувачують в тому, що вони мігрують Європою від країни до країни у пошуках соціальних виплат

і матеріальної допомоги³⁹. Тож окремої уваги дослідників вимагають і питання, які стосуються доступу ромських дітей, які виїхали з України під час війни, до освіти за кордоном.

Роми кажуть, що школи вносять позитивний вклад в їхнє життя, це єдина перспектива, що їхні діти зможуть у майбутньому якось прожитися в житті. Але, за даними дослідження, як сказали експерти, приблизно лише третина ромських дітей ходить до школи.⁴⁰

Питання війни і ромів ґрунтовно обговорювалося з представниками REYN-Україна. Усі без винятку експерти з числа представників ромських організацій зазначають, що ромське населення, як і всі інші жителі України, переживає кризовий період, пов'язаний, перш за все, із

проблемами безпеки. Освіту ромських дітей під час війни неможливо розглядати без намагання зрозуміти інші, супутні аспекти, – наявність стереотипів і дискримінаційне поводження, умови проживання, можливість працевлаштуватися тощо.

[Роми] дуже важко переживають війну, ромські оселі були розбиті. Дуже малий процент з числа ромських родин залишилися в Харкові. Більше 90% ромського населення виїхало. В Мерефії залишилось декілька сімей, у Вовчацьку взагалі нікого не залилось. Немає контактів з багатьма. Ще проблема, що ромські родини багатодітні і тут ще друга проблема, що в багатьох є проблема з документами.

40. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях. 2012. ХІСД. Див.: [прес-реліз](#).

Одним з ключових факторів, який напряму впливає на можливості ромського населення евакуюватися та отримати допомогу є дискримінація ромів за етнічною ознакою.

Експерти звітують про дискримінаційне і нерівне ставлення з боку населення по відношенню до ромів під час евакуації, розселення ромів з числа ВПО у різних містах України⁴¹ тощо. Про це говорять і правозахисні організації, які починаючи з 24

лютого 2022 року фіксують випадки дискримінації ромів. Зокрема, йдеться про такий фактор як багатодітність родин, небажання здавати в оренду житло або приймати ромів-ВПО в інших містах.

Виходом для багатьох представників ромської етнічної меншини стало розселення у родичів, знайомих або друзів з числа ромів в інших регіонах України або виїзд за кордон.

В нас була така ситуація, коли була евакуація, ромів не брали і казали шукати самим можливість виїхати. Люди йшли шукати бензин, виїжджали на розбитих машинах. Я виїхала це питання на обговорення і там був такий випадок, що українціця виплачувала кошти людям, які їхали їх евакуаційними потягами. Дорослим по 2 тис.грн, а дітям по 3 тис.грн. Родини всі їхали багатодітні, їм ці кошти не виплатили. Волонтери до них дуже когачо ставились. У Львові не кускали навіть до кімнати матері та дитини. Люди були вимушені розвернутися та поїхати до селища.

Стосовно тих, хто перемістився. До нас приїхало кілька родин, де є діти шкільного віку, вони без проблем залучили їх до школи. Деякі вчителі зі шкіл на окупованих територіях виїхали в більше безпечне місце і звідти навчають онлайн. Роми, які приїхали до Одеської області, зазнали дискримінації в питаннях доступу до житла, їм не хотіли надавати житло, навіть готелі, які розраховані для ВПО, не хотіли брати ромів. Тому роми заселились до родичів та в ті домівки, де люди повийїжджали до родичів до Молдови. Зараз я допомагаю отримувати довідки ВПО, робив їм соц.сирфвід. Але все одно вони потребують додаткової допомоги, взимку вони стикнуться з проблемами опалення, дрова, електрика та вугілля будуть коштувати досить дорого і не всім будуть доступні.

41. Становище ромів-переселенців у воєнний час. Дослідження». Див. [посилання](#).

Громадські активісти вказують на брак інформації у ромів щодо наявних ресурсів і допомоги, яка виділяється на підтримку вразливих груп, які постраждали внаслідок

війни в Україні. Тож ізольованість ромських громад в інформаційному плані також позбавляє їх можливості рівного доступу до різних форм гуманітарної підтримки.

Також є дискримінація в питаннях розподілу гуманітарної допомоги, тому що багато ромів не володіють інформацією – де знаходиться гуманітарний штаб, що видають, які необхідні документи. В деяких громадах, в яких роми мешкають досить давно, там розподіл гум.допомоги йде без особливих проблем.

Якщо говорити про освітню підтримку ромів, то представники мережі REYN опікувалися:

- Вивченням ситуації із доступом ромських дітей до освіти у ввірених їм громадах (компактні поселення, окремі громади ромів в обласних центрах та інших населених пунктах своїх регіонів) – зокрема, мова йде про дошкільну і шкільну освіту.

«Коли ми були в Харкові, то проводили моніторинг, проводили круглі столи, піднімали питання рівня навчання для ромських дітей в Харківській області, працювали з батьками. А також працювали з освітянами, щодо адаптації ромів, культурної адаптації. Ромські діти, які виростили в оточенні ромської

громади та культури, їм потрібен період адаптації коли вони йшли в 1-й клас».

- Надання послуг ромському населенню, зокрема, ромським дітям і їхнім батькам у питаннях підготовки до школи. На постійній основі Центр з дошкільної підготовки ромських дітей більше 5-ти років функціонує в Ужгороді; в інших населених пунктах Закарпатської⁴², Одеської, Харківської, Черкаської та інших областей подібні Центри працювали на проєктній основі або як окремі ініціативи громадських організацій.

⁴². Інформація про Центри в Закарпатській області. Див.: [повідомлення](#).

- Координацією зусиль із іншими громадськими організаціями, які допомагають ромському населенню, надаючи гуманітарну допомогу та інші види підтримки, в тому числі і правозахисну, соціальну, консультаційну та ін. В тому числі і працюючи із закладами освіти, органами місцевого самоврядування тощо;

«Ми займалися всіма категоріями. Якщо це було по відношенню до Львівських ромів, то у нас немає однієї школи, в яку всі ходять. Вони розкидані по всьому місту але більш компактно ми все ж таки живемо в одному районі – Шевченківському. Найбільше ходило в одну школу 4-5 дитини ромського населення, а то 1-2. Була дискримінація від вчителів, дітей, батьків. Було важко їм проходити перші ці етапи але дітки долали, бо їх батьки теж це все проходили. Але дуже багато зламав Коронавірус, коли почали навчатися дистанційно. Так як це потрібна самодисципліна або повинен хтось сидіти біля дитини».

- Проведенням аутріч роботи із ромським населенням – зокрема, батьками стосовно розуміння ними необхідності надання дітям освіти:

«Ми спілкувались з ромськими родинами, в яких є діти дошкільного віку та молодшого шкільного віку. Ми мотивували батьків віддавати дітей до шкільної

підготовки, дитсадків. Але багато ромів не віддають дітей до дитсадків, тому що в деяких населених пунктах їх взагалі немає. В інших дитсадках велика черга, є електронний запис, потрібно пройти медогляд, повинна бути підписана батьками декларація з педіатром, зроблені щеплення. Стосовно школи, роми зараз мотивовані здавати дітей на навчання, так як бачать в освіті перспективи для своїх дітей».

- Роботою із самою ромською молоддю, зокрема, в частині громадянської просвіти, мотивування до здобуття вищої освіти тощо.

«Більше всього по освіті я займався зі студентами, намагаючись їх мотивувати, щоб вони вчилися, отримували стипендію і так далі. Якщо молодь буде освічена, то ми зможемо ламати стереотипи відносно всієї національності. З тими ромами, які живуть в лісі працювали більше щодо їх соціалізації. До категорії тих, які в області – ми до них возили студентів, щоб ті розказували про свій досвід отримання освіти і тим самим вони давали мотивацію. Тому що в тих школах ніхто не навчався до випуску. Що стосовно Львів'ян, то всі закінчували школу, якщо були якісь проблеми з керівництвом школи, батьки могли до мене подзвонити і ми вирішували питання».

У цілому, попри різні підходи, які застосовує кожна громадська організація, і особливості кожного регіону, активісти намагалися активно працювати із закладами освіти і педагогами, які навчають ромських дітей. І також, як і в багатьох інших питаннях, ромські активісти виконували і продовжують виконувати так звану посередницьку роль у питаннях налагодження контакту між ромами і представниками системи освіти.

РОЗДІЛ II. ПОРТРЕТ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ВЧИТЕЛІВ

Цей і наступний розділ ґрунтуються на результатах кількісного опитування, а також на результатах глибинних інтерв'ю з експертами та освітянами.

2.1. РОЗМІР І СТАТЕВОВІКОВА СТРУКТУРА РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У середньому домогосподарства ромів складаються з 6 осіб, з яких 2.4 – це дорослі члени у віці 18 років і старше, а 3.6 – діти у віці 0-17 років.

Доцільно звернути увагу, що частка фактично самотніх матерів/батьків складає 15%.

Має місце специфіка ромів з прифронтових і тилкових регіонів. Домогосподарства ромів прифронтових регіонів дещо менші за розміром: середня загальна кількість членів становить 5.3, в т.ч. діти – 2.7.

Натомість середній розмір домогосподарств у тилкових регіонах

(тобто передовсім Закарпатської області) складає 6.2, в т.ч. в середньому 3.9 дітей. У прифронтових регіонах 21% самотніх матерів/батьків, у тилкових – 13%. Крім цього, якщо в тилкових регіонах 61% складаються з 2 дорослих, то в прифронтових – 32% (відповідно, у тилкових регіонах менше домогосподарств з 3+ дорослими – (26% проти 48%).

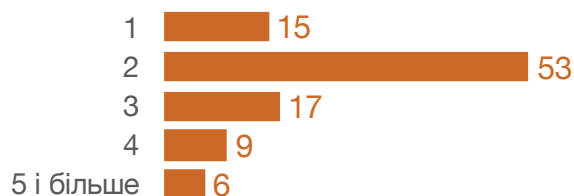
Водночас у прифронтових регіонах 24% мають лише 1 дитину, у той час як у тилкових регіонах – 7%.

РОЗМІР ДОМОГОСПОДАРСТВ РОМІВ

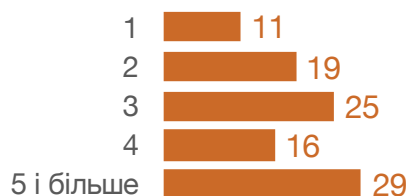
КІЛЬКІСТЬ ДОРΟΣЛИХ (18+ РОКІВ)

В середньому – 2.4

КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ (0-17 РОКІВ)

В середньому – 3.6

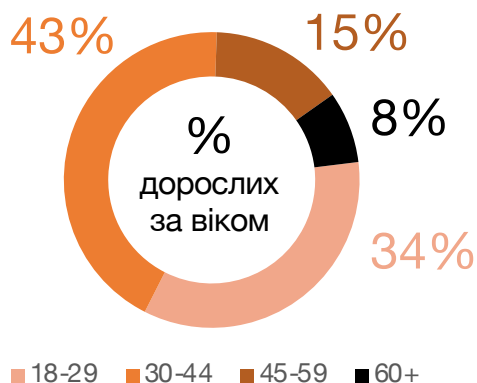
Серед загалом усіх дорослих членів ромських домогосподарств 58% становлять жінки, а 42% – чоловіки. За віком 34% у віці 18-29 років, 43% – 30-44 років, 45-59 років – 15%, 60+ років – 8%. Середній вік дорослих членів – 37 років.

За статтю структура ромських домогосподарств у прифронтових

і тилкових регіонах досить близька, а за віком дорослі члени у тилкових регіонах дещо більш молоді – серед них середній вік становить 35 років (проти 41 у прифронтових регіонах).

Зокрема, у прифронтових регіонах частка осіб у віці 18-29 років становить 24%, у тилкових регіонах – 38%.

СТАТЬ І ВІК ДОРΟΣЛИХ ЧЛЕНІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ РОМІВ

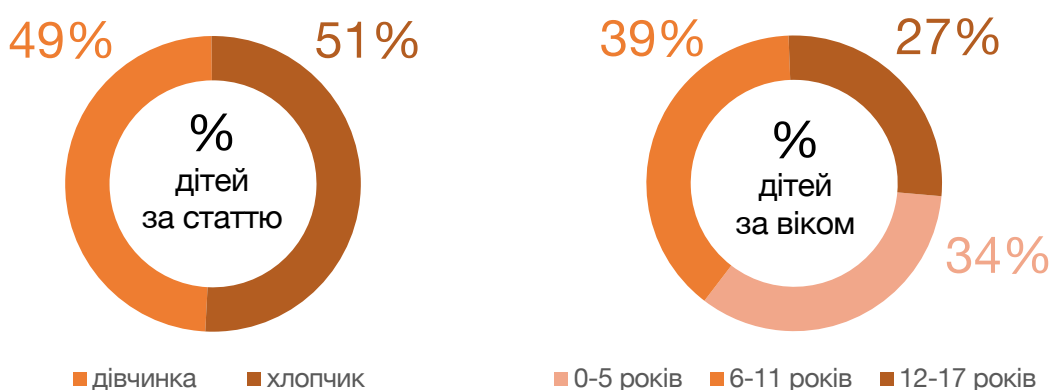

Серед дітей 49% становлять дівчата, 51% – хлопчики. За віком серед усіх дітей у ромських домогосподарствах 34% у дошкільному віці 0-5 років. У ранньому шкільному віці (6-11 років) – 39%, старшому шкільному віці (12-17 років) – 27%.

За статтю структура ромських домогосподарств у прифронтових і тилкових регіонах досить близька, а за віком у тилкових регіонах серед дітей більше дошкільнят – 38% проти 21% серед дітей ромських домогосподарств у прифронтових регіонах.

СТАТЬ І ВІК ДІТЕЙ У ДОМОГОСПОДАРСТВАХ РОМІВ

2.27 ДОСВІД ЗМІНИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДО І ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ ТА ПЛАНИ НА НАЙБЛИЖЧІ ДЕКИЛЬКА МІСЯЦІВ

3 з 4 ромських домогосподарств (76%) у період до 24 лютого 2022 року не змінювали місце проживання. Разом з цим після 24 лютого 2022 року 47% принаймні 1 раз переїжджали в інше місце.

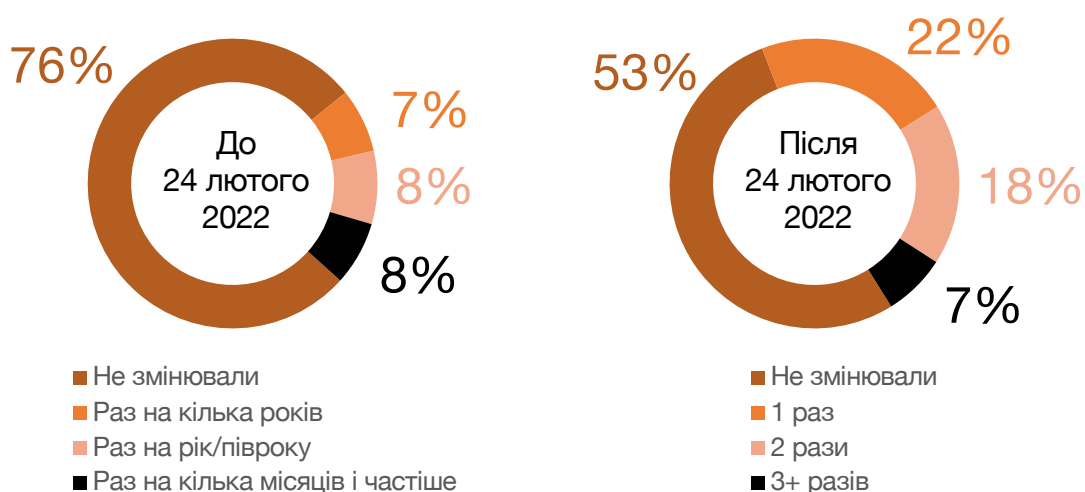
Деякі частіше мають досвід переїздів домогосподарства у тилкових регіонах: у період до 24 лютого 2022 року 26% мали такий досвід проти 15% серед домогосподарств прифронтових регіонів. У період після 24 лютого 2022 року співвідношення 49% до 40%.

Кожне п'яте ромське домогосподарство у вибірці (19%) – ВПО. (При цьому, серед домогосподарств-ВПО у 82% випадках усі члени зареєстровані, а у

8% – частина членів зареєстровані). Майже половина тих, хто не зареєстрований, не робили це через проблеми із документами.

ЯК ЧАСТО ЗМІНЮВАЛИ МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ДО І ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Водночас **58% ромських домогосподарств планують найближчі місяці далі проживати в нинішньому населеному пункті.**

Переїзд, переважно за кордон, планують 21% респондентів, а 22% не мають конкретних планів.

Якщо у прифронтових регіонах 85% планують далі жити в нинішньому населеному пункті і лише 7%

планують переїзд (в т.ч. лише 2% планують переїзд за кордон), то в тилкових регіонах лише 48% планують далі жити в нинішньому населеному пункті, а 25% планують переїзд (переважно закордон).

Також рівень невизначеності вищий у тилкових регіонах – 27% проти 7% у прифронтових регіонах.

ПЛАНИ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА НАЙБЛИЖЧІ ДЕКІЛЬКА МІСЯЦІВ

Представники мережі REYN-Україна стверджують, що області, які прийняли найбільше ромських ВПО – це Закарпатська і Львівська області.

Проте і ромські жителі з цих областей в достатньо великій – видимій – кількості мігрували за кордон.

При цьому, експерти мережі REYN-Україна наголошують на тому, що

умови проживання більшості ромських родин-ВПО, з якими їм доводиться працювати щодня, є складними.

Найбільшою проблемою є брак коштів, особливо в багатодітних родинах, на оренду житла, купівлю продуктів харчування, забезпечення дітей необхідними інструментами (гаджетами) для навчання.

Роми живуть в жахливих умовах, ні води, ні туалетів, люди самі там щось покрасять, занесуть якийсь коврик, світло проведуть чи з фонариками сидять, але аби був дах над головою. І це не безкоштовно, вони платять 7 тис.грн. Вони в одну хатишку зайшли двома сім'ями, а в іншу – одна сім'я. Ну там зовсім жахливий вигляд. Але живуть, топлять одну кімнату, і куди їм йти як їх ніде не беруть. В основному так люди живуть.

Проблематика [ромів-] ВПО – це проблема того, що дуже дороге житло, якщо їм дозволяють жити десь в таборі, то там умови такі, що мама не горює.

Як і більшість проблем ромської громади, найбільш гострі з них допомагають вирішити ромські правозахисні організації та громадські активісти з числа ромських громад.

Всі без винятку експерти, які взяли участь в дослідженні, в тій чи іншій мірі працюють із ромськими громадами, які постраждали під час війни.

Наша влада не переймається цим [допомогою ромам], не висвічує проблеми ромів, а ми такі ж українці, живемо в одній країні, нас так же б'ють як і українців, ми не тікаємо, ми знаходимось всі разом але все одно є те, що нас дискримінують. Була така ситуація, коли приїхали наші переселенці, не було де переночувати, ми де могли їх розмістити (декілька людей) але всіх ми не могли розмістити. Я вже 4 місяці добиваюсь того, щоб мені дали Центр, виділили якусь будівлю, щоб роми могли приїхати, заселитися, перебути таку скрутну мить, в кожного маленькі дітки, а вони ночували в машинах. Тому ми добиваємось, щоб нам надали будівлю, щоб вони не були на холоді з дітьми

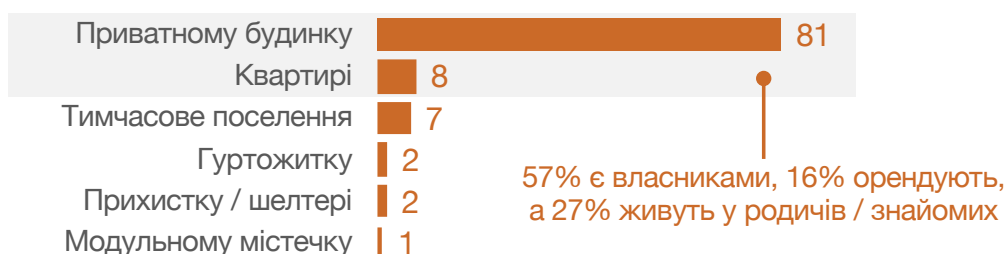

2.3. МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ, ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ ТА МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

81% ромських домогосподарств проживають у приватних будинках, ще 8% – у квартирах. Решта 11% проживають у тимчасових поселеннях / прихистках / гуртожитках. **Серед тих, хто проживає у приватних будинках / квартирах, 57% є власниками оселі,** 16% – орендують. Решта 27% проживають у родичів / знайомих.

Серед ВПО 74% проживають у приватних будинках і квартирах (проти 92% серед не-ВПО), проте серед них лише 1% є власниками, а 44% орендують і 54% проживають у родичів / знайомих (у той час як серед не-ВПО, що проживають у приватних будинках / квартирах, 67% є власниками, 11% орендують, а 22% проживають у родичів / знайомих).

ДЕ ПРОЖИВАЮТЬ РОМСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА

Лише для 34% домогосподарств постійна робота когось з членів є одним з джерел доходів, а взагалі основним є лише для 27%. Натомість 65% називають одним з джерел іншу (крім пенсій) соціальна допомога та виплати від держави, а називають її основною – 47%. Інші джерела менш поширені, але доцільно зазначити, що 20% покладаються (як одне з

джерел) на іншу соціальну допомогу від міжнародних організацій, 12% – на допомогу від громадських організацій, по 10% – на допомогу від родичів / знайомих та на пенсію.

Разом з цим 7% ромських домогосподарств зараз узагалі не мають доходів / живуть на заощадження.

Жителі тилових регіонів і більшою мірою мають доходи (серед них 4% не мають джерел доходів проти 17% серед прифронтових регіонів), і мають більшу диверсифікацію. Так, середня кількість джерел доходів для тилових регіонів – 1.7, у той час як показник для прифронтових регіонів – 1. Крім цього, у прифронтових регіонах менше тих, хто отримує доходу від постійної

роботи (25% проти 38% серед тилових регіонів), від іншої соціальної допомоги та виплат від держави (39% проти 74%), гуманітарної грошової допомоги від міжнародних (2% проти 27%) і громадських організацій (1% проти 15%).

Натомість більше тих, хто говорить про пенсію (19% проти 7% у тилових регіонах).

ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

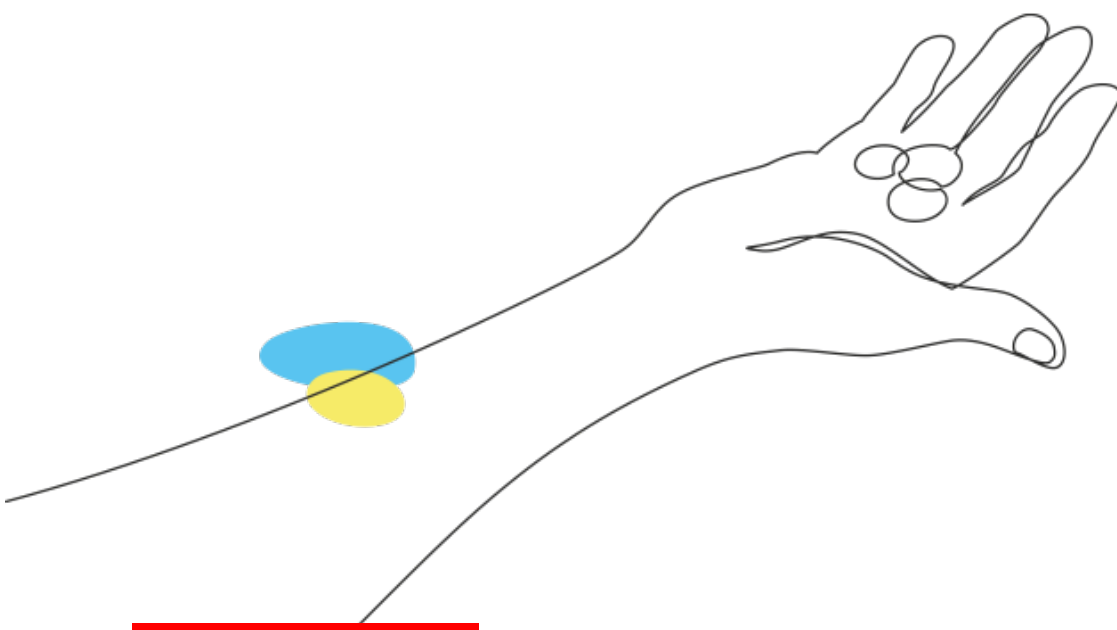
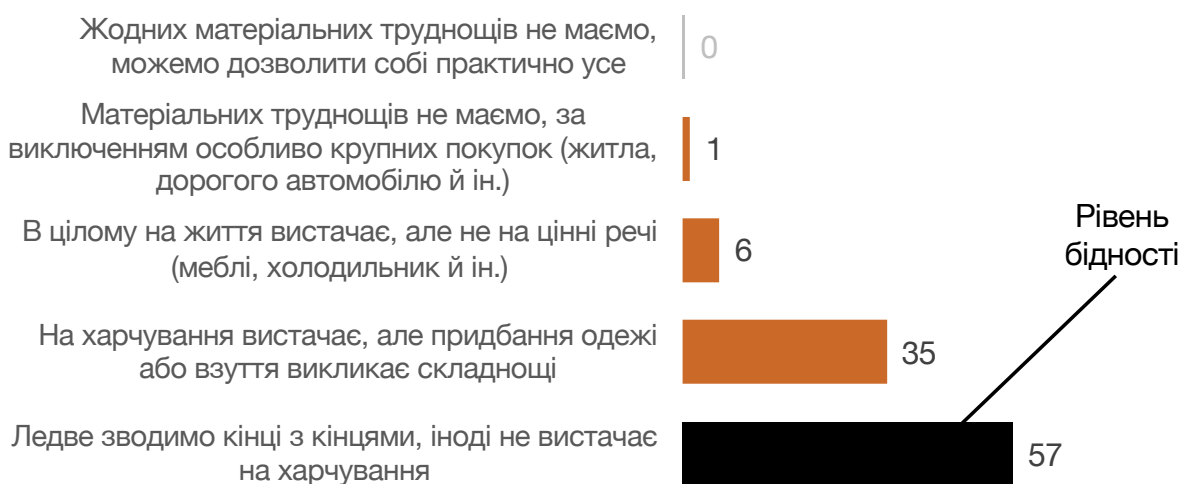

За самооцінкою матеріального становища 57% зараховують себе до тих, хто ледве зводить кінці з кінцями і іноді навіть не вистачає на харчування. Це фактично відповідає рівню бідності. Ще у 35% ситуація лише дещо краще – їм вистачає на харчування, але не на одяг чи взуття.

Лише 8% мають матеріальне становище, що відповідає середньому/високому рівню.

Рівень бідності вищий серед ромських домогосподарств тилових регіонів – 59% проти 50% у прифронтових регіонах.

САМООЦІНКА МАТЕРІАЛЬНОГО СТАНОВИЩА

2.4. МОВА СПІЛКУВАННЯ У РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВАХ

83% ромських домогосподарств переважно спілкують ромською мовою. Разом з цим 54% також використовують українську мову. Лише 11% використовують російську мову.

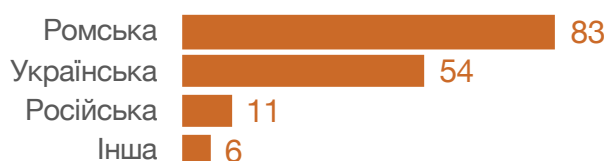
Ромські домогосподарства у тилкових регіонах більше використовують ромську мову (92% проти 60% у прифронтових регіонах) і менше – українську (47% проти 71%) та російську (7% проти 20%).

Є тенденція до більшого використання української мови

і меншого – російської мови. Так, серед тих, хто зараз користується українською мовою, для 40% порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року рівень користування зріс (решта майже говорять, що не змінився).

Щодо російської мови, навпаки, 56% говорять про менше використання (майже всі інші – що нічого не змінилося). Щодо ж ромської мови, то користування майже не змінилося (94% говорять, що нічого не змінилося).

ЯКОЮ МОВОЮ ПЕРЕВАЖНО СПІЛКУЮТЬСЯ ВДОМА РОМСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА

2.5. РІВЕНЬ ОСВІТИ ТА ОСНОВНИЙ РІД ЗАНЯТЬ ДОРΟΣЛИХ ЧЛЕНІВ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

39% дорослих членів ромських домогосподарств узагалі не мають освіти. Стільки ж (38%) мають освіту не вище 9 класів, а повну середню мають 16%. Лише 7% мають середню спеціальну або вищу освіту.

У прифронтових громадах ситуація дещо краще – «лише» 18% не мають жодної освіти проти 47% у тилових громадах. Утім, у прифронтових також рівень освіти досить низький – лише 14% мають середню спеціальну чи вищу освіту (аналогічний показник для тилових регіонів – 5%).

При цьому, істотних відмінностей між чоловіками / жінками і за віком немає. Серед жінок 60% не мають освіти (і 7% мають середню спеціальну чи вищу), а серед чоловіків – 63% (і 9% мають середню спеціальну чи вищу).

За віковими категоріями % тих, хто не має освіти, варіює в межах 59-68%, а тих, хто має середню спеціальну чи вищу – 6-10%.

РІВЕНЬ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ЧЛЕНІВ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

За основним родом занять 32% мають хоча б тимчасові підробітки, проте з них лише 9% мають роботу на повний чи неповний робочий день.

Ведуть домашнє господарство – 34%, на пенсії – 10%, навчаються – 2%. **Ще 23% називають себе безробітними, і з них 20% зараз шукають роботу.**

У прифронтових регіонах зайнятість ще нижча – 22% мають тимчасові підробітки чи роботу проти 36% у тилкових регіонах.

Більшою мірою працюють чоловіки – серед них 46% мають хоча б тимчасові підробітки (а 32% шукають

роботу). Серед жінок 21% мають хоча б тимчасові підробітки (і з них лише 10% шукають роботу). За віком до 60 років показники зайнятості досить близькі (33-35%) (серед 60+ абсолютна більшість на пенсії). Також у всіх вікових категоріях до 60 років 18-24% шукають роботу.

ОСНОВНИЙ РІД ЗАНЯТЬ ДОРΟΣЛИХ ЧЛЕНІВ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Експерти мережі REYN-Україна особливо підкреслюють проблеми ромів-ВПО з працевлаштуванням.

Хоча офіційна статистика щодо цього питання у експертів відсутня, вони стверджують, що в Україні більшість ромських ВПО мають вкрай низькі шанси на працевлаштування.

Як відомо з попереднього дослідження «Мапування трудового і підприємницького потенціалу представників ромських громад в Україні»⁴³, представники ромського населення вкрай рідко звертаються до державних установ або центрів

зайнятості, намагаються шукати роботу через знайомих, проте вимушене переміщення і намагання влаштуватися на новому місці вкупі із стереотипами щодо самих ромів ставить їх в ще більш нерівні умови у порівнянні з іншими категоріями ВПО.

43. Мапування трудового і підприємницького потенціалу представників ромських громад в Україні. Посилання на [звіт](#).

На роботу влаштуватись дуже важко (розповідає про Ужгород).
Моя сестра (яка є ВПО) влаштувалась на роботу в кафе
косудомийкою, до неї чіплялись з питаннями ромка вона чи не
ромка, вона хвилювалась, що якщо дізнаються про те, що вона
ромка, то виженуть. Але вони так і не взнали, вона пішла сама
з роботи, бо дуже втомилась. І зараз вона не може знайти іншу
роботу. Вона ходить на співбесіди але все марно

Приїхали з Києва, Житомира, Дніпра, Херсону, Одеси, Сум,
Харкова, Луганська, Донецька. Є такі, які приїхали з 2014-го
року, таких 75 осіб тут. Хто до родичів приїхав, хто до
хороших знайомих. Вони б з задоволенням
влаштовувались на роботу, якби вона тут була. Підробіток
якісь знаходять, люди працюють за кусок хліба

2.6. НАЙБІЛЬШ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОМСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Основні проблеми ромських домогосподарств (за їх словами) – **підвищення доходів** (62% зараховують до топ-проблем), **знаходження стабільних доходів** (55%), **покращення житлових умов** (47%) і **здоров'я** (41%). Забезпечення якісної освіти дітям як актуальну проблему назвали 29%.

При цьому, у прифронтових регіонах на освіті акцент більший – 42% проти 24% у тилкових регіонах (а тилкові регіони більший акцент роблять на житлових умовах, а з інших аспектів погляди досить близькі).

ЯКІ ПРОБЛЕМИ РОМСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА
ВВАЖАЮТЬ НАЙБІЛЬШ АКТУАЛЬНИМИ ДЛЯ СЕБЕ

2.7. ПОРТРЕТ ОПИТАНИХ УЧИТЕЛІВ І ЇХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Учителі, які взяли участь в опитуванні, мали такі характеристики:

- **Жінок – 96%**, чоловіків – 4%;
- За віком **найбільше респондентів у віці 45-59 років – 53%**. Ще 12% у віці 60+ років. Серед решти 25% у віці 30-44 років, 9% – у віці 18-29 років;
- **96% проживають у тому ж населеному пункті, як і до 24 лютого 2022 року**. Решта 4% є ВПО;
- **Серед учителів 0.4% складають роми за національністю**. Натомість 96% є українцями, а ще 6% назвали іншу національність;
- **Учителі мають переважно значний педагогічний досвід**: 90% мають досвід роботи у школі понад 5 років, в т.ч. 50% мають досвід понад 25 років;
- Найбільше вчителів працюють у середній школі (70%) або молодшій школі (61%). У старшій школі працюють 39%;
- **Усі вчителі працюють у державних / комунальних закладах освіти**. За типом закладу найбільше вчителів працюють у загальноосвітніх середніх школах (24%), ліцеях (43%) і гімназіях (30%);

- У школах, де працюють вчителі, роми представлені переважно або декількома дітьми (до 9% серед усіх дітей, таких учителів 48%), або видимою часткою (10-19% серед усіх дітей, таких учителів 25%). 24% учителів працюють у школах, де понад 20% становлять роми ;
- За словами 94% учителів у їх школі зовсім немає вчителів-ромів. Ще 2% сказали, що в їх школі декілька ромів (до 9%) і 2% працюють у школі, де переважна кількість учителів становлять роми.

РОЗДІЛ III. ДОСВІД НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ У ШКОЛІ

3.1. ЧАСТКА ДІТЕЙ-РОМІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ШКОЛІ

Серед усіх дітей-ромів у домогосподарствах у віці 6-17 років 74% навчаються у школі. Серед них 39% навчаються очно, 25% – онлайн 10% – у змішаному форматі.

У прифронтових регіонах 86% навчаються у школі (але переважно – 60% – онлайн), у той час як у тилкових регіонах 68% навчаються (з них 50% навчаються очно).

І серед хлопчиків, і серед дівчат показник залученості до школи –

74%. Серед ромів-ВПО 79% навчаються у школі (серед дітей-ромів, які не є ВПО, 72.5% зараз навчаються).

Більшість дітей, які зараз навчаються (58%), при цьому навчаються у школах, де половина / більшість становлять діти-роми. Ще 22% навчаються у школах, де видима або значна частка є ромами (від 10 до 39%). Водночас 21% навчаються у школах, де лише декілька дітей-ромів, або немає дітей-ромів.

ЧАСТКА ДІТЕЙ-РОМІВ У ВІЦІ 6-17 РОКІВ,
ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ШКОЛІ

При цьому, одна з представниць мережі REYN-Україна, яка має досвід вивчення питання міграції ромів з України за кордон у зв'язку із війною, говорить, що всі без винятку ромські домогосподарства, які перебувають зараз у країнах ЄС як біженці, в обов'язковому порядку мають віддати своїх дітей до місцевих шкіл. Винятки можуть становити представники тих ромських громад, які не затримуються в тій чи іншій країні і продовжують мігрувати.

Щодо дітей ромів-ВПО, то хоча ромські родини намагаються об'єднуватися і гуртуватися із місцевим ромським населенням в тих регіонах, куди вони переїхали, доступ до освіти в тому числі дошкільної,

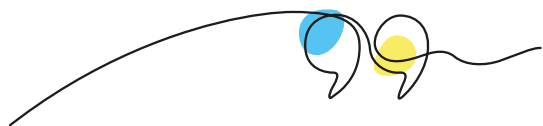
стає, за словами експертів REYN-Україна, ще більш ускладненим, ніж це було на їхньому попередньому місці проживання.

Більшість експертів стверджують, що з початку повномасштабного вторгнення майже не мають можливості продовжувати роботу із підтримки ромських дітей у сфері освіти. Це питання наче «відійшло на другий план» у порівнянні зі щоденними проблемами, які доводиться вирішувати під час війни. Варто зауважити, що і серед ВПО з-поміж загального населення проблема доступу дітей до освіти також не була першочерговою⁴⁴, і обіймала умовне 3-тє місце.

На жаль, ситуація з освітою ромів зараз катастрофічна. Тому що було 2 роки ковіду, діти були на дистанційному навчанні, у багатьох не було можливості долучитись до навчання (не було комп'ютерів, планшетів, або був один на родину, а дітей там 3-4), ще потрібна дисципліна, щоб батьки мали вільний час займатися дітьми. Тому ці діти викали з освіти і ще рік війни, і це має в плані освіти катастрофу. Я не знаю, що буде після закінчення війни, коли все буде відновлюватись, коли всі повернуться з Європи, як вони наздоженуть програму – для мене це поки що такий відкритий виклик

44. За даними базового дослідження потреб ВПО, проведеного VoxPopuli Agency у квітні 2022 року.

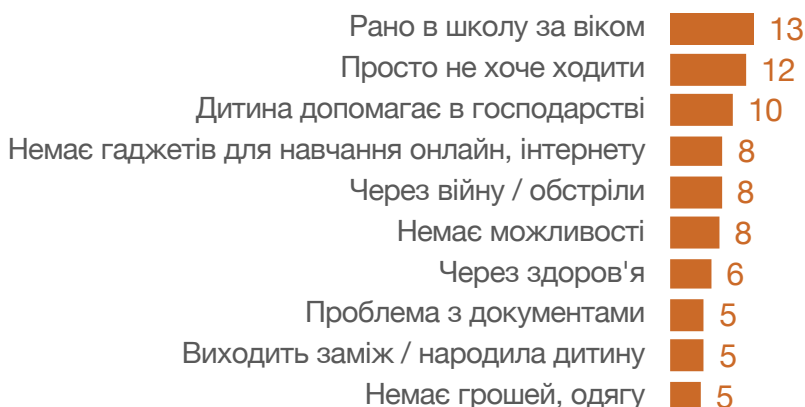

В мене в самої двоє школярів, я постійно борюсь за те, щоб дітки навчались, коли почався навчальний рік, я як могла забезпечила своїх діток гаджетами для навчання онлайн. Але є ті сім'ї, у яких немає можливості підключатися онлайн, немає інтернету, телефонів, гаджетів. Є діти-переселенці, їм також потрібно навчатись але не кожен в змозі придбати гаджети, налаштувати собі інтернет. Цей навчальний рік дуже важкий. В місті всі школи працюють зараз онлайн в місті.

Серед дітей-ромів, які не навчаються зараз, у 13% випадків це через те, «що їм ще рано» (переважно мова про дітей 6, дещо рідше – 7 років). Інші основні причини: просто дитина не хоче ходити в школу (12%), дитина залучена до справ домогосподарства (10%), немає гаджетів для навчання онлайн (8%), через війну / обстріли (8%), просто «немає можливості» без деталізації (8%).

У прифронтових регіонах 39% як основну причину наводять відсутність гаджетів для навчання онлайн, а ще 18% говорять про війну / обстріли (у тилкових регіонах ці причини назвали, відповідно, 2% і 6%). Натомість у тилкових регіонах 14% говорять про «просто не хоче ходити» і 12% говорять про залученість дитини до справ домогосподарства (у прифронтових регіонах 0% навели такі пояснення).

ПРИЧИНИ, ЧОМУ ДІТИ-РОМИ НЕ НАВЧАЮТЬСЯ У ШКОЛІ ТОП-ВІДПОВІДІ

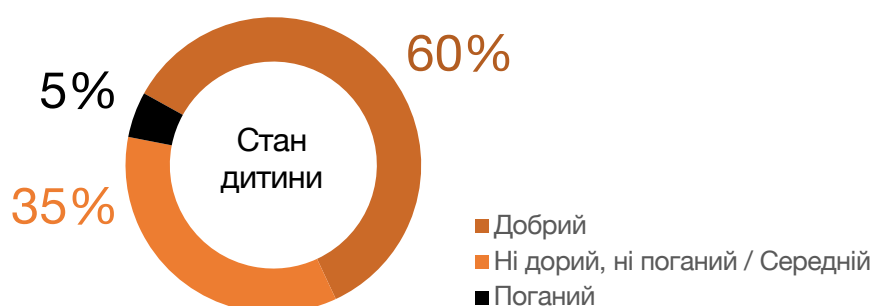

3.2. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ-РОМІВ І ПОТРЕБА В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ

Більшість батьків (60%) оцінюють психологічний стан своєї дитини-учня школи як добрий.

Ще 35% оцінили його ні добре, ні погано, і лише 5% вважають його поганим.

ЯК БАТЬКИ ОЦІНЮЮТЬ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДИТИНИ

Якщо серед батьків 25% вважають, що їх дітям потрібна психологічна підтримка, то серед учителів – 71%. Навіть серед батьків, які погано оцінили психологічний стан своєї дитини, лише 51% вбачають потребу у психологічній підтримці.

При цьому, більше про таку потребу говорять батьки у тилкових регіонах – 31% проти 10% у прифронтових регіонах. Про більшу потребу говорять для дітей 6-11 років – 29%. Для дітей 12-17 років показник майже вдвічі нижчий – 16%.

ЧИ Є У ДІТЕЙ-РОМІВ ПОТРЕБА В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ

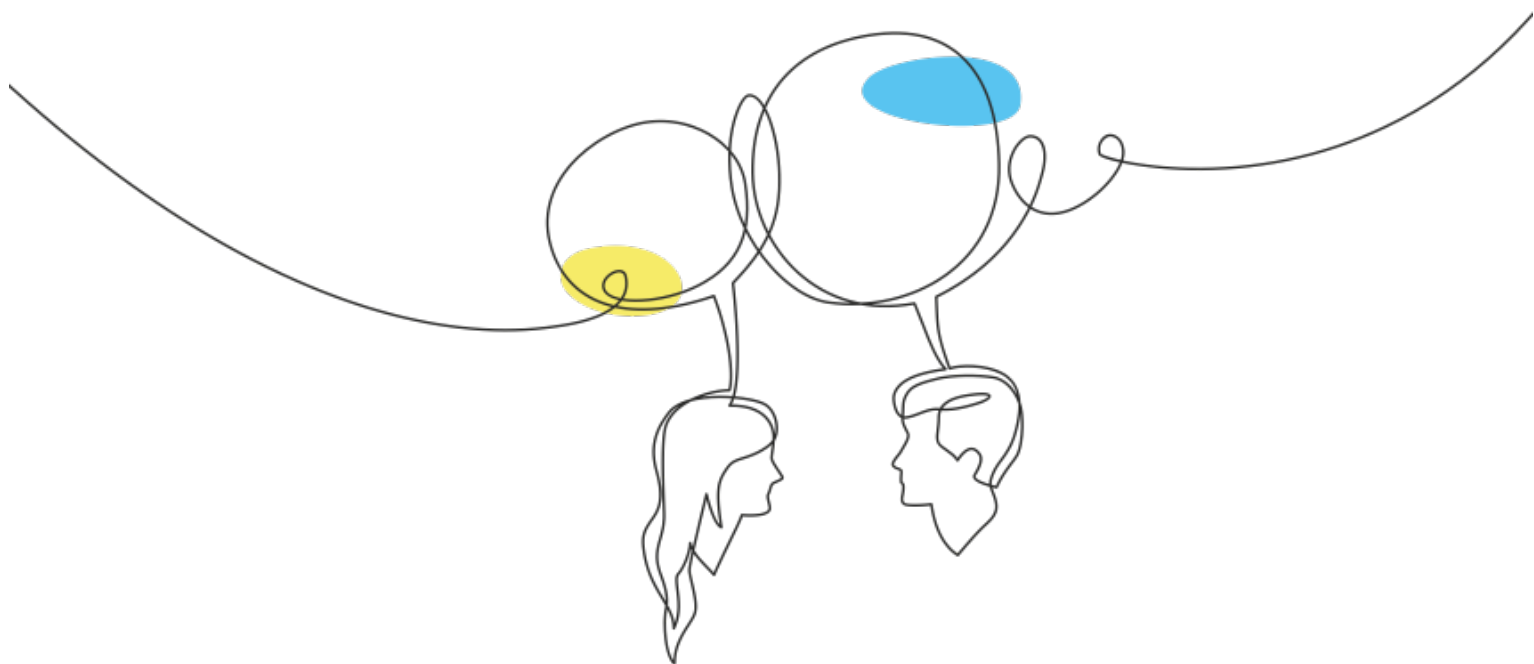

3.3. РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Батьки і вчителі досить схожим чином оцінюють рівень володіння українською мовою. Серед і вчителів, і батьків 48% вважають рівень володіння добрим.

Значно менше (відповідно, 11% серед батьків і 19% серед учителів) вважають його поганим. Решта 41% і 32% вважають його середнім.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

3.4. РІВЕНЬ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Опитані фахівці у сфері освіти, коментуючи доступ ромів до освіти, традиційно звертають увагу під час інтерв'ю на особливості і умови проживання ромів, їхні традиції (відносячи до «культурних особливостей» і відсутність освіти у ромських батьків. Так, представники сфери освіти можуть говорити про «кочовий спосіб життя у них [ромів] в крові», зауважувати, що «роми менш цивілізовані» тощо. Це характерно більше для тих регіонів, де роми проживають дисперсно, і представники сфери освіти не працюють або менше працюють цілеспрямовано з ромськими дітьми.

Особливу увагу у питаннях покращення доступу ромських дітей до освіти вони звертають саме на роботу із батьками – навчання поведження із дитиною, основам

виховання, дисципліни, батьківського контролю тощо. Ключовим фактором, який сильно гальмує процес навчання ромських дітей є відсутність можливості отримати підтримку у навчанні з боку батьків – вони можуть бути неграмотними або не мати можливості пояснити додатково дитині завдання і допомогти його розв'язати.

Говорячи про покращення ситуації із доступом ромських дітей до освіти, освітяни наполягають серед іншого на необхідності більшої залученості до навчання і мотивації власних дітей до навчання. Зокрема, йдеться про механізми контролю з боку місцевої влади за процесом нарахування соціальних виплат, в тому числі і за умови дотримання батьками своїх обов'язків по відношенню до навчання їхніх дітей у школах.

Я розумію, що обстановка зараз складна, але легшою вона не стане, діяти потрібно в тих умовах, в яких ми опинились. Я скоріше схильна думати про те, що це могли би бути якісь елементи, не пов'язані з чиновництвом, довідками і так далі. Думаю, що ГО могли б виконувати якийсь етап цієї роботи. А все решта – це або територіальні громади. Мусить бути якийсь елемент, який би контролював як батьки виконують свої обов'язки. Інтереси дитини мали би бути в першу чергу.

Як засвідчують результати дослідження, між оцінками експертів, які представляють різні сторони – ромські громади і систему освіти – є якщо не протиріччя, то намагання протиставлення і розділення відповідальності між системою освіти і ромськими громадами. І хоча представники обох сторін висловлюють побажання до співпраці (ромські родини/батьки і заклади освіти), відчувається брак розуміння ними того, як цю співпрацю можна налагодити і підійти до вирішення проблеми, принаймні на місцевому рівні, комплексно.

Якщо говорити про результати кількісного опитування, то учителі

значно більш критично оцінюють рівень успішності навчання учнів-ромів. Серед них майже ніхто не відповів, що вони добре навчаються і лише 34% вважають, що вони «нормально» навчаються. Водночас **більшість учителів (65%) вважають, що дітям-ромам складно навчатися.** Серед батьків 10% вважають, що їх діти добре навчаються, а більшість (59%) вважають успішність «нормальною». Водночас третина (31%) вважає, що дитина погано навчається.

У тилкових регіонах 34% батьків говорять, що їх дітям складно навчатися, проти 23% у прифронтових регіонах.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ РІВЕНЬ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Серед батьків і вчителів загалом порядок причин, чому дітям складно вчитися в школі, досить подібний, але дещо відмінні акценти і їх сила. Так, і батьки, і вчителі найчастіше говорили про брак зосередженості / мотивації. Водночас якщо серед

батьків 54% таку причину назвали, то серед учителів – 76%. Найбільша ж відмінність, що серед батьків лише 28% пояснюють проблеми браком умов для навчання, у той час як серед учителів цього пояснення дотримуються 64%.

Разом з цим про матеріальні проблеми (неможливість забезпечити дитину всім необхідним для навчання) говорять 48% батьків проти 27% учителів.

Інші топ-причини: просто деякі предмети складно даються (48%

батьків і 41% учителів), мовні проблеми (37% і 27%) – ймовірно, діти в неостатній мірі володіють українською мовою, щоб належним чином засвоювати навчальний матеріал, неможливість організувати очне навчання (34% і 17%).

ПРИЧИНИ, ЧОМУ ДІТЯМ-РОМАМ СКЛАДНО НАВЧАТИСЯ В ШКОЛІ

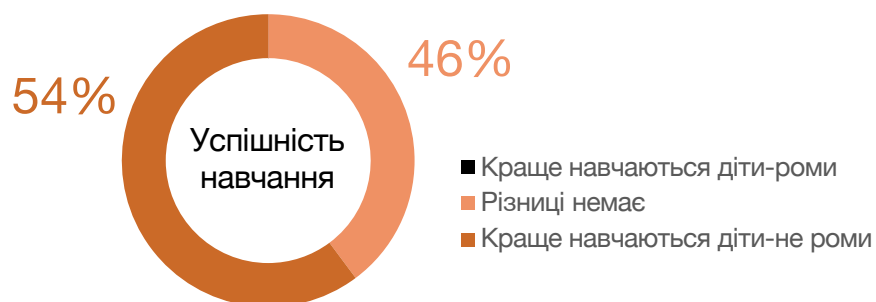

Майже ніхто з учителів не сказав, що діти-роми навчаються краще, ніж діти-не роми. **Водночас 54%**

переконані, що діти-не роми загалом навчаються краще. Ще 46% стверджують, що різниці немає.

ПОРІВНЯННЯ ВЧИТЕЛЯМИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ ТА ДІТЕЙ-НЕ РОМІВ

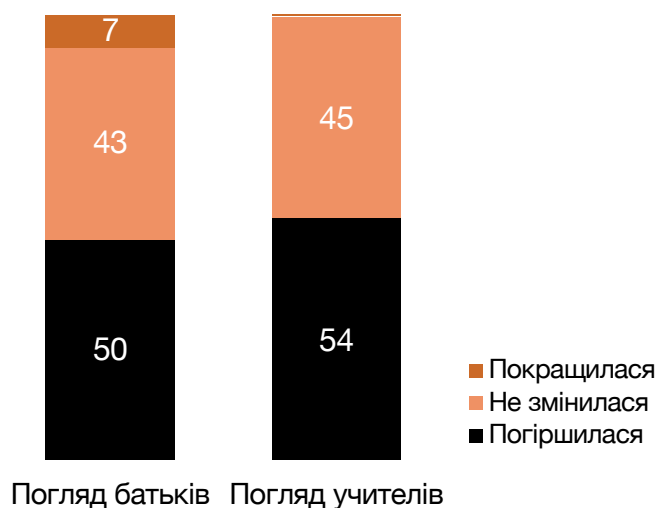

50% батьків і 54% учителів відзначають погіршення рівня успішності навчання їх дітей порівняно з довоєнним періодом.

Ще, відповідно, 43% і 45% говорять, що нічого не змінилося.

Більш гостро про зниження успішності говорять батьки у прифронтових регіонах (63% проти 44% у тилкових регіонах).

ЯК ЗМІНИВСЯ РІВЕНЬ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ ПОРІВНЯНО З ПЕРІОДОМ ДО 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

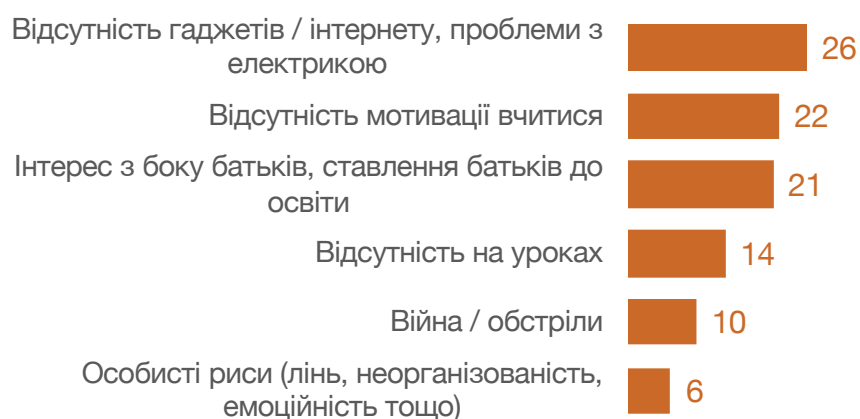

На відкрите запитання щодо бар'єрів більш ефективного навчання дітей-ромів 26% учителів відповіли, що бракує гаджетів / інтернету,

22% – відсутність мотивації, 21% – відсутність інтересу або ставлення батьків.

ЩО ЗАВАЖАЄ БІЛЬШ ЕФЕКТИВНОМУ НАВЧАННЮ ДІТЕЙ-РОМІВ (ПОГЛЯД УЧИТЕЛІВ) ТОП-ВІДПОВІДІ

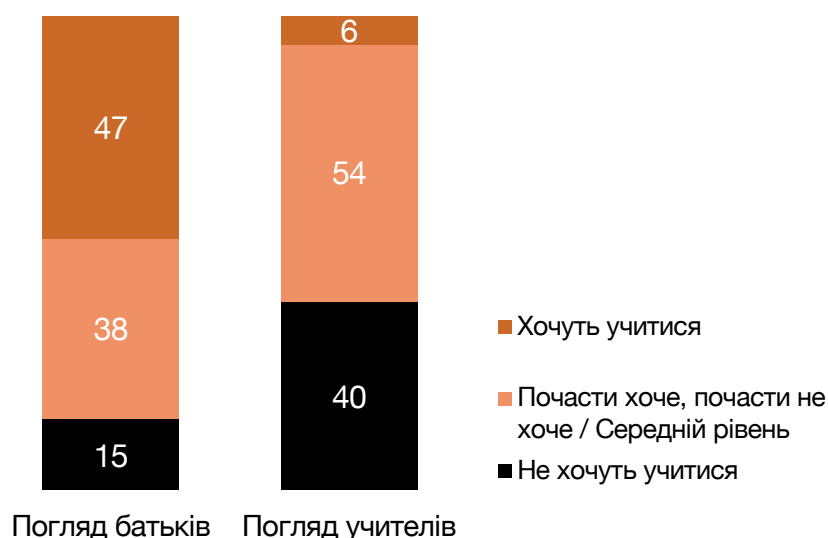
3.5. МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ І ПОЗИЦІЯ БАТЬКІВ

Щодо мотивації до навчання, то оцінки батьків і учителів також розійшлися. Серед батьків 47% вважають, що діти хочуть учитися, а ще 38% «середньо» оцінили рівень мотивації. Лише 15% батьків вважають, що мотивації у їх дітей немає. Серед же вчителів лише 6% вважають, що діти-роми хочуть учитися при 40% тих, які, навпаки, такого бажання не бачать (ще 54% «середньо» оцінили рівень мотивації).

Крім цього запитання, 70% учителів на пряме запитання, чи вважають вони учнів-ромів старанними, відповіли, що «ні, не вважають» (вважають – 30%).

У прифронтових регіонах батьки більш позитивно оцінюють мотивацію своїх дітей – серед них 66% вважають, що вони хочуть навчатися, проти 40% у тилкових регіонах.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ РІВЕНЬ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

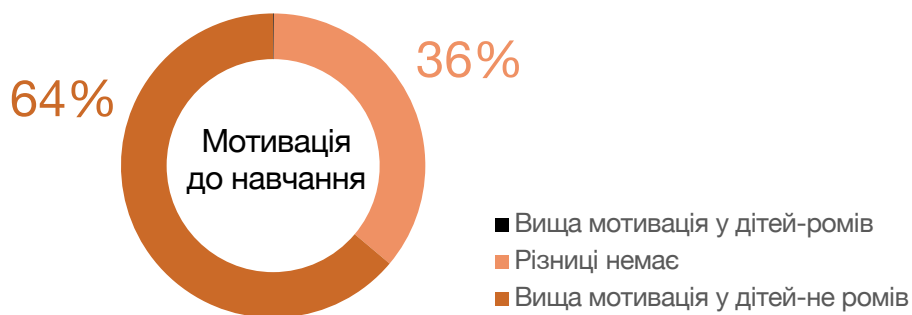

64% учителів вважають, що діти-не роми загалом мають вищу мотивацію до навчання.

Решта 36% вважають, що різниці немає.

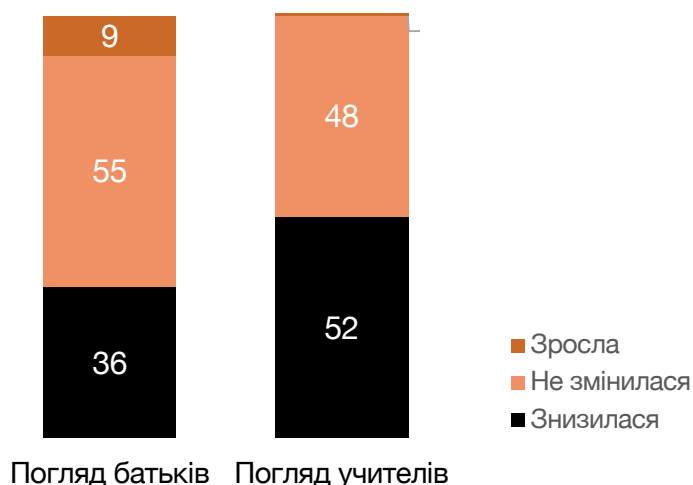
ПОРІВНЯННЯ ВЧИТЕЛЯМИ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ ТА ДІТЕЙ-НЕ РОМІВ

36% батьків і 52% учителів відзначають зниження рівня мотивації до навчання дітей-ромів порівняно з довоєнним періодом. Ще, відповідно, 55% і 48% говорять, що нічого не змінилося.

Більш гостро про зниження мотивації до навчання говорять батьки у прифронтових регіонах (53% проти 29% у тилкових регіонах).

ПОРІВНЯННЯ ВЧИТЕЛЯМИ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ ТА ДІТЕЙ-НЕ РОМІВ

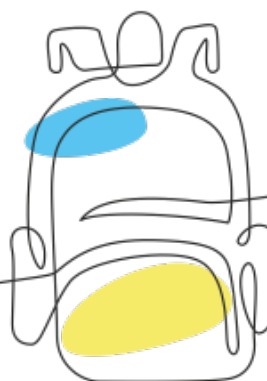

На думку 76% учителів батьки дітей-ромів мають байдуже або навіть вороже ставлення до навчання їх дітей. Серед них найбільше (57%) просто вважають, що вони не мають стосунку до цього процесу, ще 19%

віддають перевагу активному відпочинку / спорту / тощо, ніж навчання. Лише на думку 20% учителів батьки цікавляться успіхами дитини і сприяють навчанняю.

ПОЗИЦІЯ БАТЬКІВ ЩОДО НАВЧАННЯ ЇХ ДІТЕЙ-РОМІВ (ПОГЛЯД УЧИТЕЛІВ)

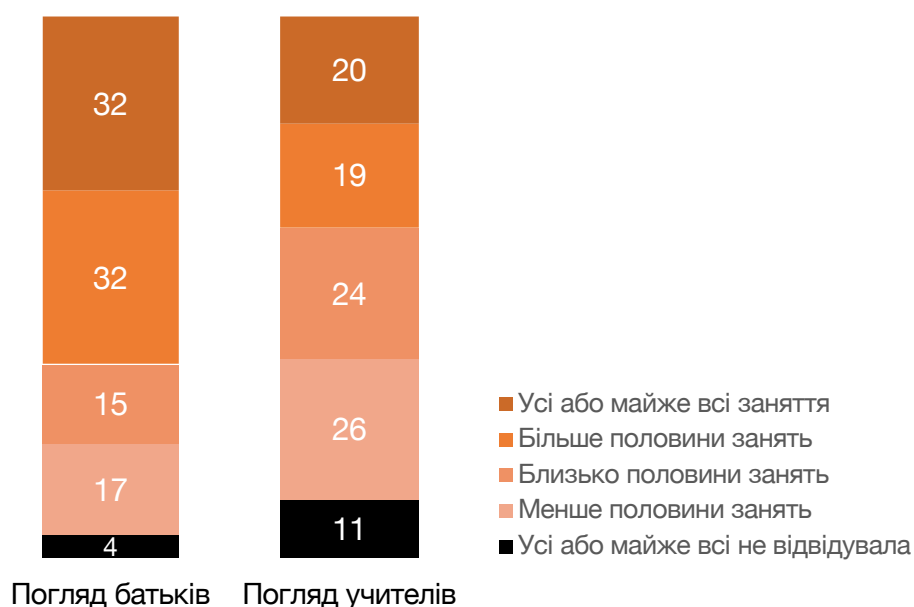

3.6. ЧАСТОТА ВІДВІДУВАННЯ ШКІЛЬНИХ УРОКІВ

Лише 32% батьків і лише 20% учителів вважають, що діти-роми відвідують усі або майже всі заняття.

Водночас 36% і 61% учителів вважають, що діти-роми відвідують не більше половини занять у школі.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ РІВЕНЬ ВІДВІДУВАНOSTІ ШКІЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Батьки і вчителі по-різному бачать основні бар'єри відвідування школи. Так, серед учителів 74% говорять про технічні проблеми у дітей. Далі йдуть небажання дітей відвідувати школу (50%), повітряні тривоги / обстріли (39%), сімейні заходи (33%).

Натомість серед батьків лише 19% говорять про технічні проблеми у дитини. А найбільше батьків

пояснюють невідвідування повітряними тривогами / обстрілами (50%) і просто небажанням (36%). Про сімейні заходи говорять 24%.

Технічні проблеми і повітряні тривоги / обстріли є основними причинами у прифронтових регіонах (відповідно, 55% і 57% батьків говорили про це).

У тилкових регіонах домінує таке пояснення, як просто небажання ходити (47%). Далі йдуть сімейні заходи, до участі в яких залучають дітей (32%). При цьому, у тилкових регіонах 11% батьків назвали таку причину, як булінг з боку інших дітей (хоча з них 7.5% говорять про булінг не через національність).

Також корисно звернути увагу, що загалом структура причин подібна для хлопчиків і дівчат. Утім, при цьому якщо серед дівчат 44% не відвідували школу через «просто небажання», то серед хлопчиків цей показник 26%.

ПРИЧИНИ НЕВІДВІДУВАННЯ ЗАНЯТЬ У ШКОЛІ ДІТЬМИ-РОМАМИ

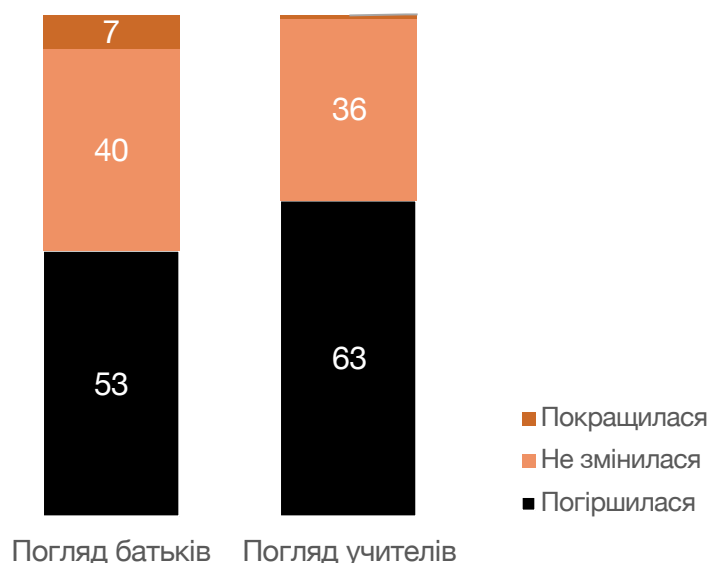

53% батьків і 63% учителів говорять про погіршення відвідування шкільних уроків порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року. Ще, відповідно, 40% і 36% говорять, що відвідуваність не змінилася.

У прифронтових регіонах 71% батьків говорять про зниження відвідуваності проти 46% у тилкових регіонах.

ЯК ЗМІНИЛАСЯ ВІДВІДУВАНІСТЬ НАВЧАННЯ ПОРІВНЯНО З ПЕРІОДОМ ДО 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

3.7. ОЦІНКА ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

На думку майже всіх вчителів (96%) у їх школі загалом добрі умови для дітей-ромів для навчання. Окремі аспекти добре оцінили 76-97% (відносно краще оцінюють професіоналізм учителів і комунікацію між учителями та дітьми, дещо гірше – комунікацію між учителями і батьками, між дітьми в школі та матеріально-технічну базу). Серед батьків 60% добре оцінили загалом умови у школі (решта переважно оцінювали середньо / ні добре, ні погано). Окремі аспекти добре оцінили 51-67% (при цьому у тому ж порядку, як і вчителі).

Доцільно звернути увагу, що, скоріше за все, батьки для оцінки загалом спираються на інший набір критеріїв / їх «вагу», ніж вчителі. За результатами кореляційного і регресійного аналізів для батьків було виявлено, що серед 5 окремих аспектів із оцінкою загалом в першу чергу пов'язані матеріально-технічна база (найсильніший зв'язок), комунікація між батьками і вчителями (дещо слабший зв'язок) і професіоналізм учителів (найслабший зв'язок) (решта два аспекти не впливають на оцінку загалом).

Серед же вчителів усі аспекти впливають на загалом оцінку, але з них найбільший вплив має професіоналізм учителів. На другому місці з дещо слабшим впливом – матеріально-технічна база. Решта три аспекти мають приблизно

однаковий зв'язок і вплив та ділять третє місце.

Серед батьків прифронтових регіонів 72% добре оцінили загалом умови навчання в школі проти 56% у тилкових регіонах.

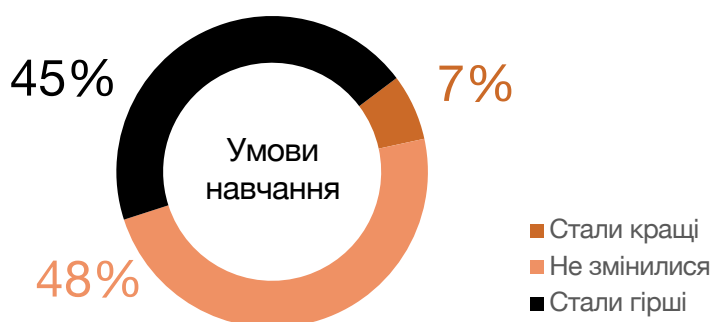
ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ У ШКОЛІ % ОЦІНИЛИ СКОРІШЕ АБО ДУЖЕ ДОБРЕ

45% батьків відзначають погіршення загалом умов навчання порівняно з періодом до 24 лютого 2022 року. Ще 48% говорять про те, що умови не змінилися (і про покращення умов

говорять лише 7%).
У прифронтових регіонах 55% батьків говорять про погіршення умов навчання, у тилкових регіонах – 41%.

ЯК ЗМІНИЛИСЯ ЗАГАЛОМ УМОВИ НАВЧАННЯ ПОРІВНЯНО З ПЕРІОДОМ ДО 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ (ПОГЛЯД БАТЬКІВ)

3.8. ПОТРЕБИ ДІТЕЙ ДЛЯ НАВЧАННЯ

На думку вчителів топ-потребами для навчання дітей є гаджети (64% говорять про них) і стабільний інтернет (62%). Ще 46% говорять про місце в оселі для навчання. Натомість про шкільне приладдя говорили 30% учителів, про одяг – 18%, про підручники – 16%.

Батьки у більш гострій формі говорять про гаджети (90%) і інтернет (80%), а також абсолютна більшість (77%) ще говорять про одяг.

Гострота потреби проявляється і в тому, що серед батьків більше і тих, хто акцентував на «дуже сильній» потребі. Так, у випадку гаджетів з 90% батьків 64% відчувають «дуже сильну» потребу, у випадку інтернету

з 80% батьків 57% відчувають дуже сильну потребу, у випадку одягу з 77% відчувають дуже сильну потребу (серед учителів максимум 21% говорять про «дуже сильну» потребу в інтернеті).

Досить багато батьків відчувають потребу в інших потребах: 47% говорять про шкільне приладдя, 40% – про підручними, 30% – про місце в оселі для навчання.

Батьки тилкових регіонів відчувають більшу потребу у шкільному приладді та підручників, ніж батьки у прифронтових регіонах.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ ПОТРЕБИ ДІТЕЙ
ДЛЯ НАВЧАННЯ % ВВАЖАЮТЬ, ЩО ПОТРЕБА Є ДОСИТЬ ІСТОТНОЮ
АБО ДУЖЕ СИЛЬНОЮ

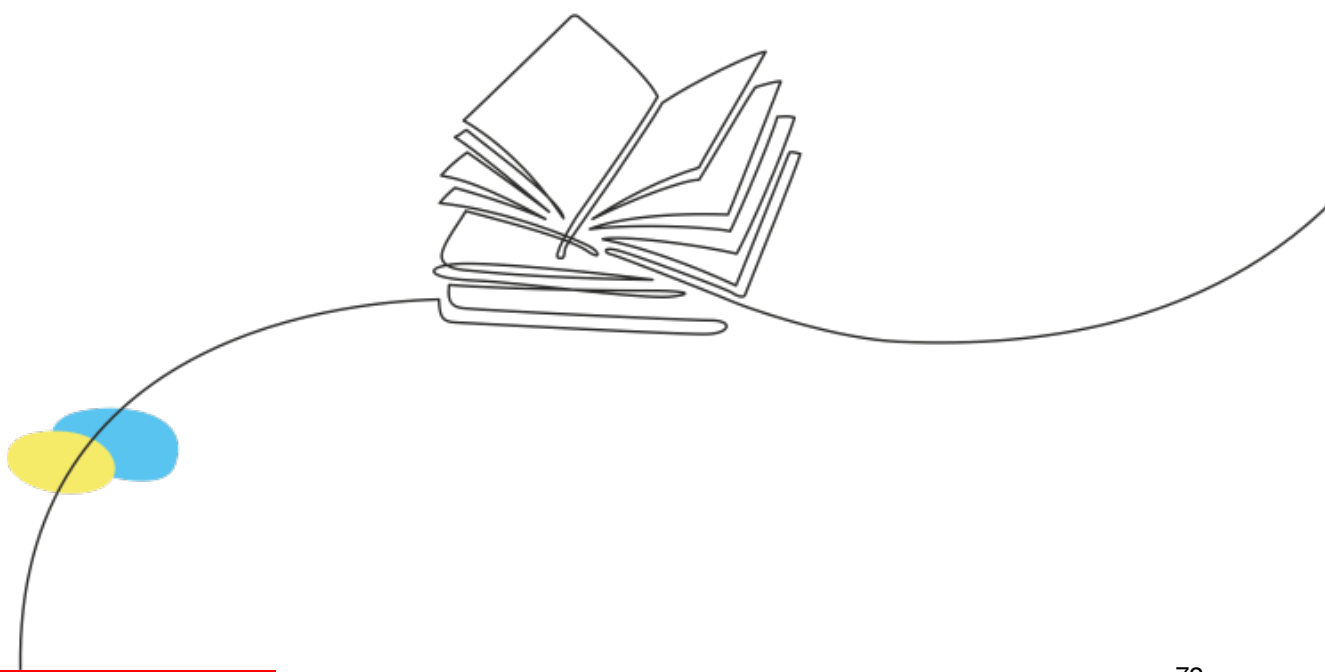

Після 24 лютого 2022 року за словами батьків найбільше погіршилася ситуація із інтернетом (65% відзначають погіршення ситуації), гаджетами (65%) і одягом (57%).

Менше респондентів говорили про погіршення ситуації із шкільним приладдям (34%), підручниками (27%) і місце в оселі (25%).

ЯК ЗМІНИЛАСЯ СИТУАЦІЯ З ПОТРЕБАМИ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПОРІВНЯНО З ПЕРІОДОМ ДО 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ (ПОГЛЯД БАТЬКІВ)

3.9. ВИПАДКИ БУЛІНГУ У ШКОЛІ

Усі без винятку фахівці з числа освітян, які взяли участь у глибинних інтерв'ю, стверджують про відсутність цькування або проявів дискримінації по відношенню до ромських дітей у сфері освіти. Вони майже не говорять про сегреговані школи і про те, чи мають ромські діти у цих школах зараз повноцінний доступ до освіти. Фахівці у сфері освіти вказують на те, що майже всі школи сьогодні працюють у змішаному форматі. Це означає, що

частина занять відбувається онлайн, а частина офлайн. Це призводить до плутанини серед учнів, і негативно впливає на всіх без винятку учасників освітнього процесу. Найбільше страждають саме ті діти, які не мають повноцінного доступу до мережі Інтернет та до гаджетів. У невеликих громадах окремих областей є заклади освіти, які працюють очно. Один з експертів поділився «підходами» до організації навчального процесу для ромських дітей:

В громаді усі школи працюють очно. Діти, якщо в класі збираються по 5 і більше дітей, то вони починають спілкуватись на своїй мові. Тому, якщо є паралель, їх стараються розвести по класам, для того, щоб вони не створювали групи, яка б потім могла керувати дитячим процесом. Я б не сказав, що по розвитку вони чимось обділені, ніж інші, ні, обичні діти такі самі, як усі. Школа свою роботу виконує і дає дітям ті знання, які їм потрібні. Проблеми в навчанні у них є, але за рахунок того, що батьки ж не можуть їм дати знання вдома, а деякі з них перестають вчитися після початкової ланки, але їх навчили читати та писати, а це вже великий плюс для них. Багато хочуть навчатись далі, а дехто перестає, починає «філонити», пропускати заняття, тікати з школи, це більше проблема батьків, ніж школи. Школа і громада не стоять осторонь. Дискримінації, булінга по відношенню ромських дітей за стільки років, скільки я працював, я не почув. Їхні права не порушуються.

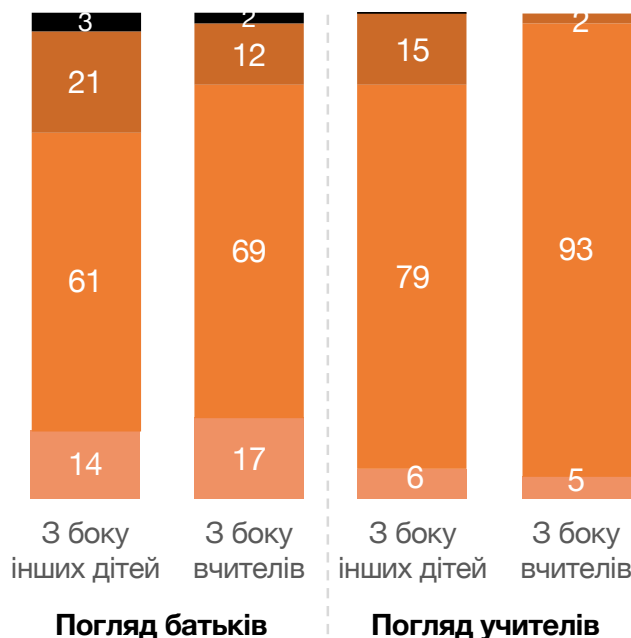

За результатами ж кількісного опитування 25% батьків стверджують, що їх діти стикалися з випадками булінгу з боку інших дітей, а 15% – з боку вчителів (проте переважно мова йде про одиничні випадки). Трохи менше половини випадків булінгу пов'язані були з ромською національністю. Учителі оцінюють ситуацію як кращу. Серед них 15% говорять про випадки булінгу з боку інших дітей, а 2% – з боку вчителів (майже у всіх випадках – мова про одиничні випадки). У випадку вчителів усі випадки не були пов'язані з ромською

національністю. Щодо ж до дітей, то за словами їхніх батьків, близько третини випадків булінгу були пов'язані з ромською національністю.

Батьки тилкових регіонів частіше говорять про випадку булінгу: 32% з боку інших дітей і 19% з боку вчителів. У прифронтових регіонах показники, відповідно, 7% і 2%. Водночас майже всі випадки булінгу у прифронтових регіонах пов'язані з ромською національністю. У тилкових регіонах менше половини випадків булінгу пов'язують з ромською національністю.

ЧИ ТРАПЛЯЛИСЯ ВИПАДКУ БУЛІНГУ ДІТЕЙ-РОМІВ У ШКОЛІ

- Так, такі випадки регулярно трапляються
- Так, були одиничні випадки
- Ні, таких випадків не було
- Не знаю

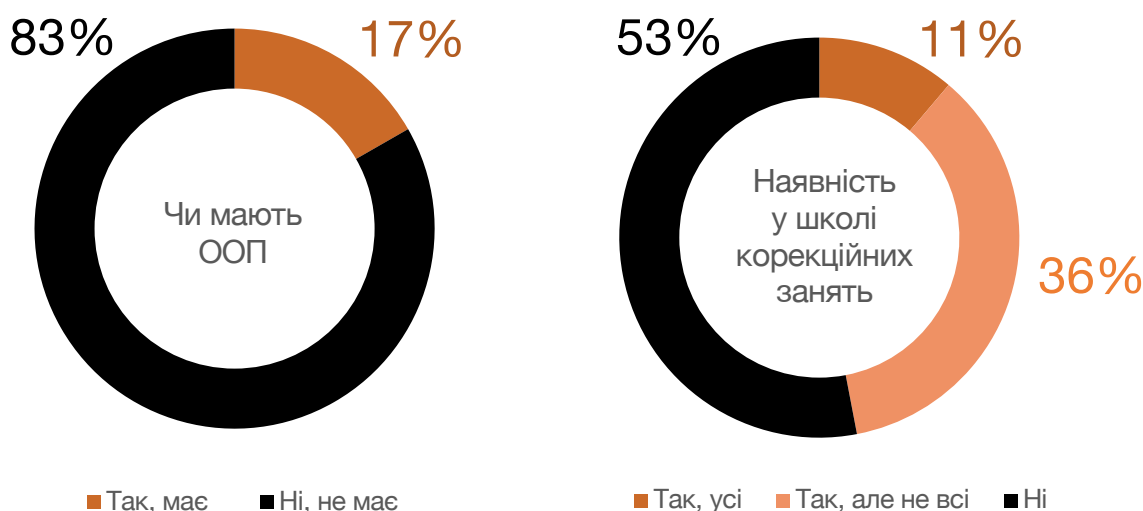
3.10. ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

17% батьків стверджують, що їх діти мають особливі освітні потреби (у дослідженні особливі освітні потреби визначаються згідно українського законодавства⁴⁵, у широкому сенсі. Однак під час дослідження термін ООП міг інтерпретуватися респондентами по-різному, тобто діти, чиї батьки вважають, що у них є ООП, не обов'язково можуть мати ООП, які офіційно встановлені). Серед тих, чиї діти мають такі потреби, 11% говорять, що в школі є можливість отримати всі необхідні корекційні

заняття, а 36% – що можуть хоча б частково отримати. Решта 53% стверджують, що таких занять у школі немає.

34% учителів стверджують, що серед дітей ромів у їх школі є діти з особливими потребами. Водночас 78% учителів стверджують, що в їх школі є інклюзивні класи (серед тих, хто говорить про наявність дітей-ромів з ООП, 89% стверджують, що в їх школі є інклюзивні класи).

ЧИ МАЮТЬ ДІТИ ОСОБЛИВІ ОСВІТНІ ПОТРЕБИ ТА НАЯВНІСТЬ МОЖЛИВОСТІ У ШКОЛІ ОТРИМУВАТИ НЕОБХІДНІ КОРЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ (ОПИТУВАННЯ БАТЬКІВ)

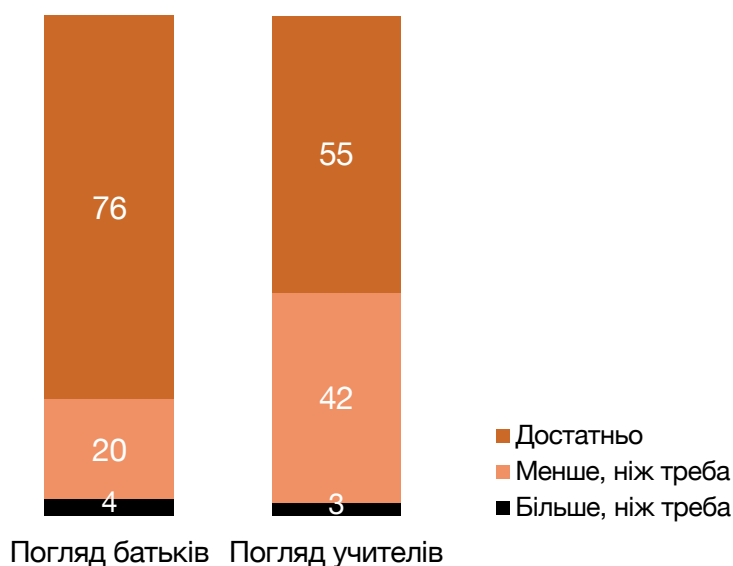
45. Особа з особливими освітніми потребами - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (пункт 20 частини першої статті 1 [Закону України "Про освіту"](#) (далі - Закон). Джерело див.: [посилання](#).

3.11. СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ З ОДНОЛІТКАМИ

85% батьків вважають достатнім спілкування своїх дітей з іншими дітьми-ромами (надмірним вважають 2%, недостатнім – 13%).

Якщо говорити про спілкування з дітьми-не ромами, то 76% вважають спілкування достатнім і 20% – недостатнім. Серед же учителів 55% вважають його достатнім, а 42% – недостатнім.

ЯК БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ ДОСТАТНІСТЬ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ-РОМІВ З ІНШИМИ ДІТЬМИ-НЕ РОМАМИ

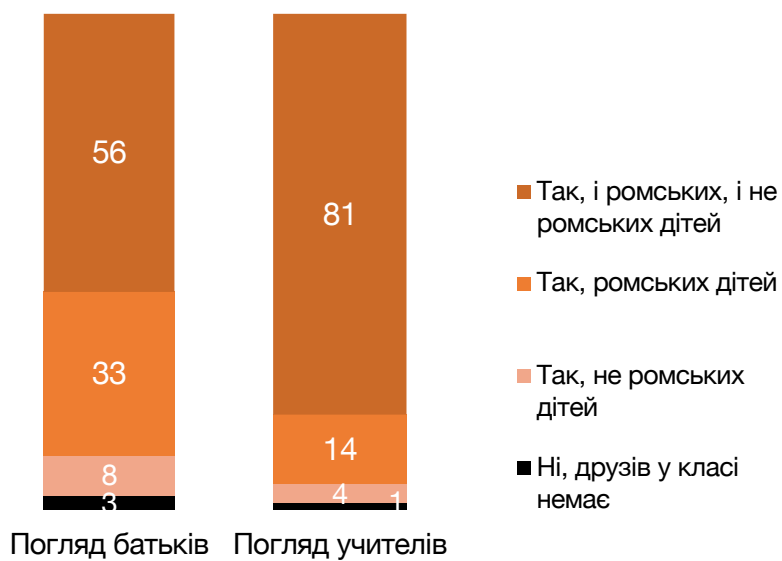

Майже всі батьки і вчителі стверджують, що діти-рома мають друзів у класі. Серед батьків 56% говорять про те, що є як друзі роми, так і не роми. Ще 33% говорять про лише друзів-ромів, а 8% – про лише друзів-не ромів. Серед учителів 81% стверджують, що є друзі-рома і не

рома. Про лише друзів ромів говорять 14%, про лише друзів-не ромів – 4%.

Серед батьків у прифронтових регіонах 71% говорять про друзів-ромів і не ромів, у той час як показник у тилкових регіонах – 50%.

НАЯВНІСТЬ У КЛАСІ ДРУЗІВ-РОМІВ І ДРУЗІВ-НЕ РОМІВ

3.12. АТМОСФЕРА В КЛАСАХ, ДЕ Є ДІТИ-РОМИ, ТА КОНФЛІКТИ

Ніхто з учителів не вважає, що в класах з дітьми-ромами і дітьми-не ромами атмосфера ворожа і діти часто сваряться. **Натомість 60% говорять про дружню і побудовану на довірі атмосферу.** Решта 40% говорять про нейтральну атмосферу.

Також майже ніхто з учителів не

говорить про регулярні (щоденні чи щотижневі) сварки між дітьми-ромами і дітьми-не ромами. 9% говорять, що такі сварки мають місце раз на місяць, а всі інші – раз на рік або (найчастіше) взагалі ніколи. Щодо конфліктів зі учителями, то 6% говорять про раз на місяць, а всі інші – раз на рік або (найчастіше) ніколи.

ЯК УЧИТЕЛІ ОЦІНЮЮТЬ АТМОСФЕРУ В КЛАСАХ,
ДЕ Є ДІТИ-РОМИ І ДІТИ-НЕ РОМИ

3.13. ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ-РОМІВ

Основні формати дозвілля дітей-ромів: гуляти на вулиці з однолітками-ромами (67%) та однолітками-не ромами (49%).

Третина дітей (33%) також гуляють самі. Інші формати дозвілля називали значно рідше, але при цьому 24% відвідують гуртки або спортивні секції: 12% відвідують безплатні гуртки, 10% – безплатні секції, 3% – платні гуртки, 2% – платні секції.

Серед дітей-хлопчиків 28% відвідують гуртки або секції, а серед дітей-дівчат – 20%.

За словами батьків у прифронтових регіонах значно менше тих, хто гуляє на вулиці з однолітками-ромами – 37% проти 78% у тилкових регіонах. Також у прифронтових регіонах ніхто не сказав про відвідування спільних для всіх у громаді заходів для дітей, а в тилкових регіонах – 20%.

Серед батьків, чиї діти не відвідують гуртки / секції, 54% хотіли б, щоб їх діти почали відвідувати щось (для дітей-дівчат показник – 47%, для дітей-хлопчиків – 64%).

У прифронтових регіонах загалом 20% зараз відвідують гуртки / секції, а у тилкових регіонах – 25%. Водночас серед тих, хто зараз не відвідує у прифронтових регіонах, 77% хотіли б відвідувати, а аналогічний показник для тилкових регіонів – 45%.

Топ-причини, чому не відвідують гуртки / секції, хоча хотіли б: матеріальне становище, через війну / обстріли, немає, де живуть / не знають, чи є, єе працюють гуртки / секції. Водночас топ-причини, чому взагалі не хочуть, щоб ходили на гуртки / секції: просто немає бажання /нецікаво, немає, де живуть / не знають, чи є, через війну / обстріли, матеріальне становище.

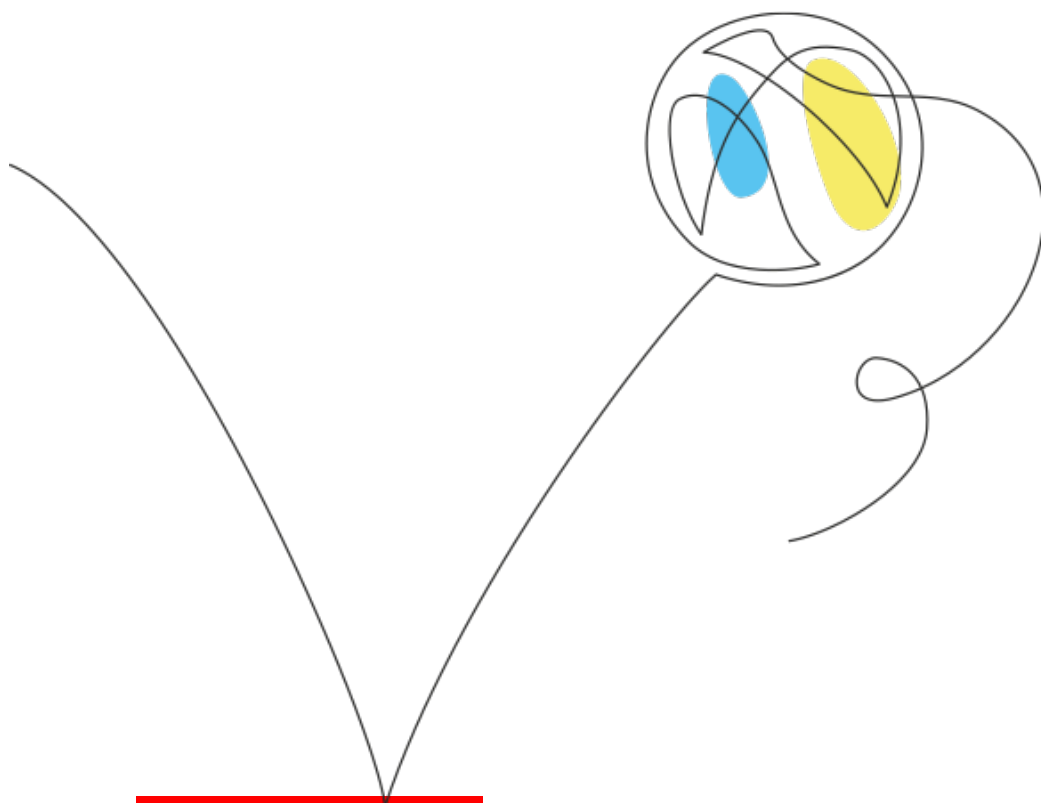
ЯК ПРОВОДЯТЬ ВІЛЬНИЙ ЧАС ДІТИ-РОМИ (ОПИТУВАННЯ БАТЬКІВ)

За словами 81% учителів діти-роми цікавляться спільними для всіх дітей заходами, що проводяться у школі. Щодо іншого, то 46% цікавляться відвідуванням творчих гуртків, 41% – спортивних секцій, 29% – факультативних предметів.

ЧИ ЦІКАВЛЯТЬСЯ ДІТИ-РОМИ... (ПОГЛЯД УЧИТЕЛІВ)

3.14 СПРИЙНЯТТЯ ВЧИТЕЛЯМИ ДІТЕЙ-РОМІВ

Учителям під час опитування пропонувався перелік з 12 характеристик (6 – позитивних, 6 – негативних) і просили позначати всі, які, на їх думку, притаманні учням-ромам. **23% учителів обрали тільки позитивні характеристики, а 37% – тільки негативні. Ще 40% вважають, що учням-ромам притаманні і пози-**

тивні, і негативні характеристики.

Серед конкретних рис найбільше учителів обирали обмеженість світогляду і знання (55% вважають, що учням-ромам це притаманно), веселість (47%) і пасивність (40%). Вважають їх ледачими 30%. Інші риси називалися рідше.

ЯКІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ВВАЖАЮТЬ ПРИТАМАННИМИ ДІТЯМ-РОМАМ

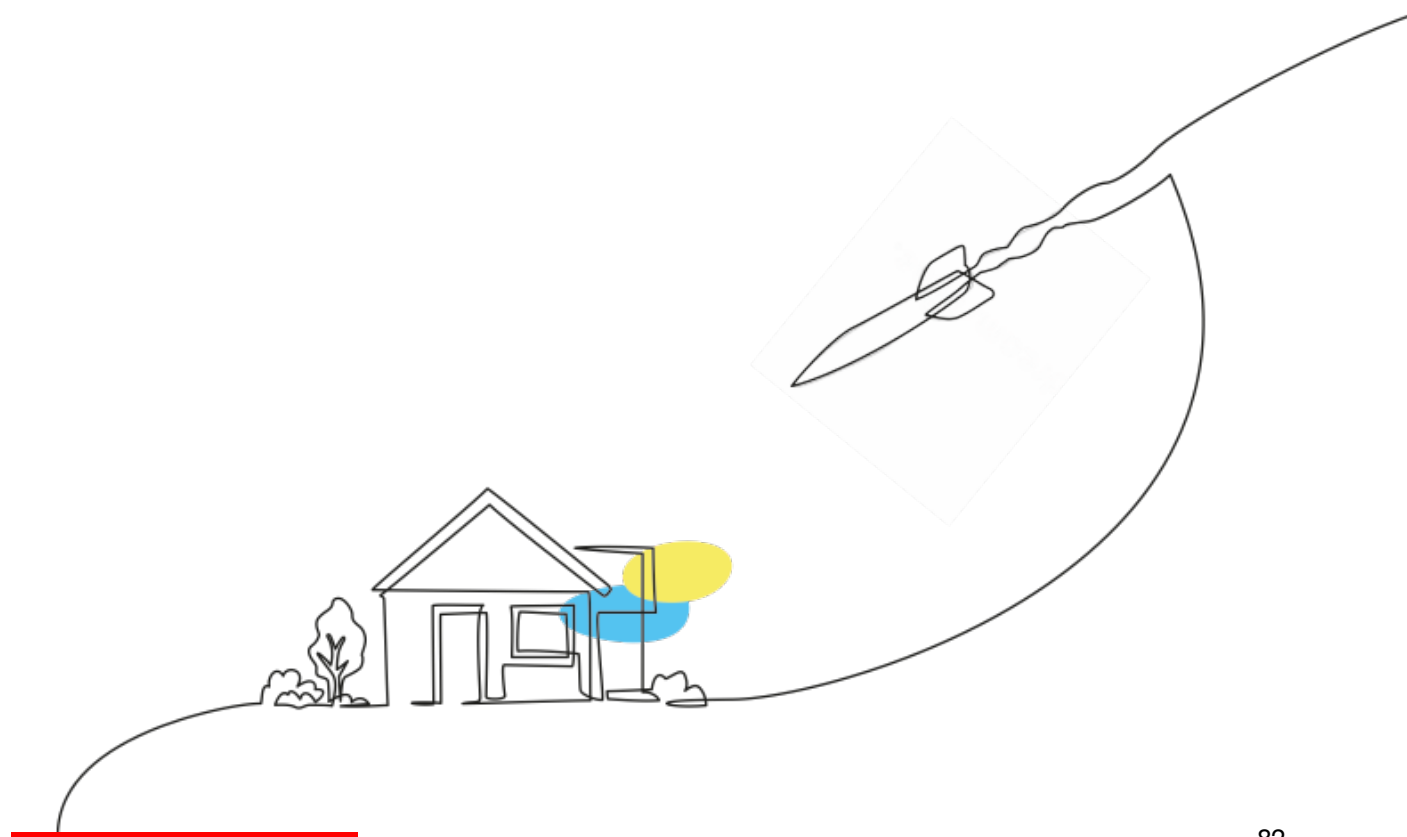

3.15. РОМИ-ВПО

За словами 29% учителів у їх школі є роми-ВПО. Серед таких учителів (якщо брати їх за 100%) 8% вважають ромів-ВПО відмінними від

ромів, які не є ВПО. Втім, під час глибинних інтерв'ю із освітянами деталізувати характер і причини відмінностей не вдалося.

НАЯВНІСТЬ У ШКОЛІ ДІТЕЙ РОМІВ-ВПО
І ЧИ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ВОНИ ВІД ІНШИХ ДІТЕЙ-РОМІВ
(ОПИТУВАННЯ ВЧИТЕЛІВ)

РОЗДІЛ IV. ЦІННІСНИЙ ВЕКТОР

Насамкінець батькам ставилося запитання, який із 4 сценаріїв шляху дітей після школи є більш бажаним. Для учителів запитання було подібним, але запитання стосувалося, що, на їх думку, вважають бажаним батьки їх учнів-ромів.

Серед батьків 58% відповіли, що хотіли б продовження навчання. Серед решти 15% хотіли б, щоб дитина почала працювати, 6% – щоб дитина залишалася в родині і допомагала з господарством, а 21% – щоб заводила свою родину. **Учителі мають інший погляд: серед них 58% вважають, що батьки-роми хотіли б, щоб її діти після школи заводили власну родину, а про продовження навчання сказали лише 7% учителів.**

Ще 24% учителів вважають, що пріоритетом є знаходження роботи, а 12% – залишитися в родині і допомагати з господарством.

Серед батьків дівчат-ромів 53.5% хотіли б продовження навчання, а 25% – щоб вони заводили власну родину. Серед батьків хлопчиків-ромів 65% хотіли б продовження навчання, а про заведення родини говорили 12%.

У тилкових регіонах 46.5% говорили про бажання, щоб продовжили навчання, а у прифронтових – 88%. Натомість якщо у прифронтових 2% хотіли б, щоб завели власну родину, то у тилкових – 27%.

ЯКИЙ СЦЕНАРІЙ МАЙБУТНЬОГО БІЛЬШ БАЖАНИЙ
ДЛЯ БАТЬКІВ І ЯКОМУ СЦЕНАРІЮ НА ДУМКУ ВЧИТЕЛІВ
БАТЬКИ ВІДДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ

